

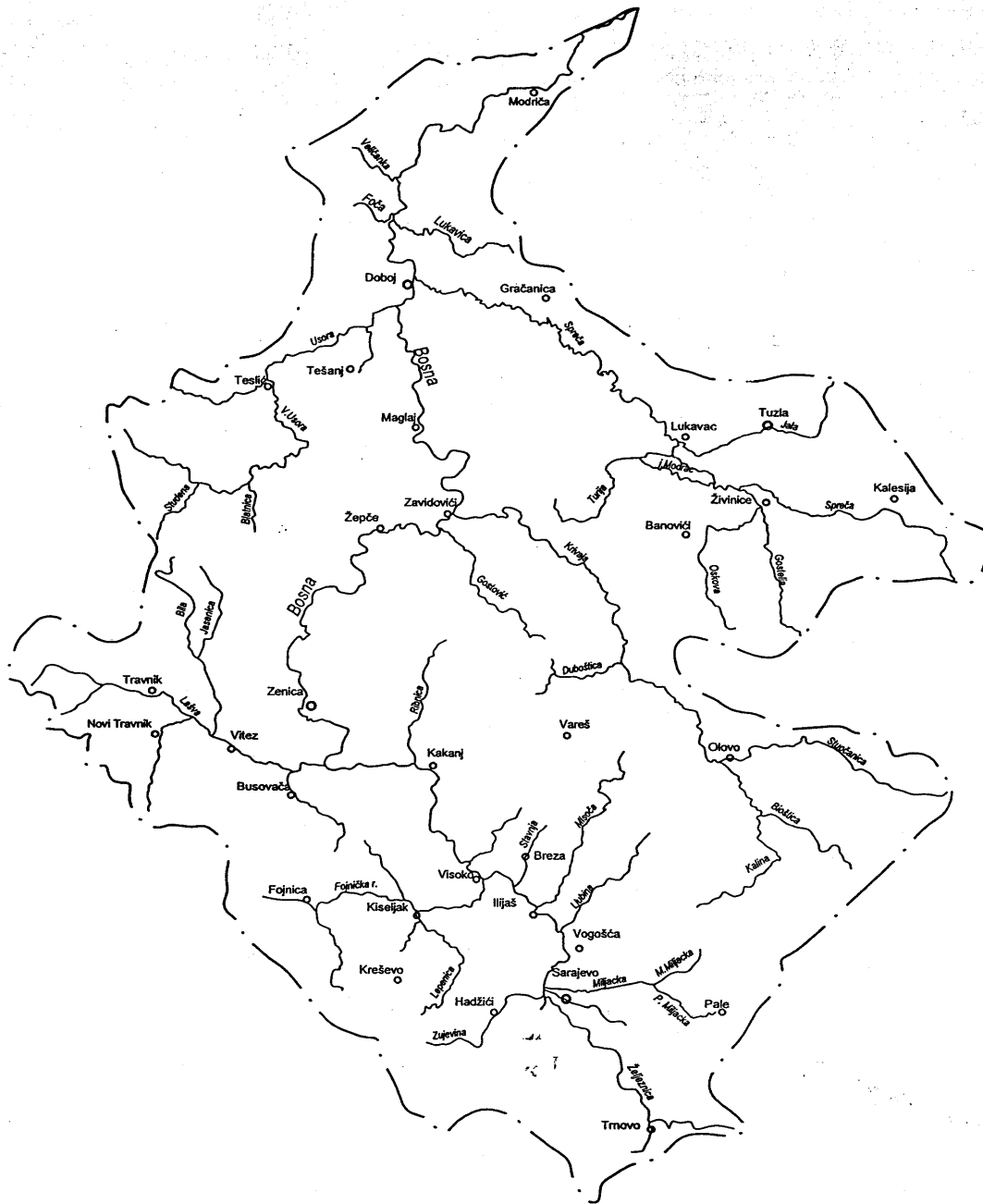
NGO "WITH TOLERANCE AGAINST DIFFERENCE" - ToPeeR
UG "TOLERANCIJOM PROTIV RAZLICITOSTI" - ToPeeR
Doboj, Bosna i Hercegovina

ZAVRŠNA RAZMATRANJA DRUGE TEMATSKE KONFERENCIJE NA TEMU
"EKOLOGIJA I ODRŽIV RAZVOJ"

* regije u slivu rijeke Bosne *

Doboj, avgust 2003. godine

SLIV RIJEKE BOSNE

Udruženje građana "**Tolerancijom protiv razlicitosti - ToPeeR**"
Doboj - Bosna i Hercegovina

Ul. Vidovdanska 43, telefon/fax :-- 387 53 242 894 mobil. 065 879 326 email:kaag_rizom@doboj.net

Broj: 01- 38/03

Datum: 05. avgust 2003. Godine

Pozivamo Vas na drugu :

T E M A T S K U
K O N F E R E N C I J U

Sa temom:

TOLERANCIJOM DO ODRŽIVOG RAZVOJA

KONFERENCIJA CE SE ODRZATI U **CETVRTAK, 21. AVGUSTA 2003.** GODINE U SALI
PRIVREDNE KOMORE U DOBOJU SA POCETKOM U 11,00 SATI.

Uvodna izlaganja:

Dipl. ing. V. Jankovic
Prof. Dr. M. Omanovic
Prof. Dr S. Goletic
Koodrinator Fondacije Heinrich Boll

Tok Konferencije:

11.00 - 12,30 sati	Uvodna izlaganja
12, 30 - 13,00 sati	Pauza
13,00 - 14,30 sati	Diskusija

Tematska konferencija ima za cilj , da inicira stvaranje kontakata sa odredjenim strucnim timovima i pojedincima iz predmetne oblasti koji mogu doprinjeti razvoju regije pod motom "mijenjati sebe, a ostati isti ". Na tematsku konferenciju pozivamo ucesnike iz gradove nase regije (Tesanj, Teslic, Maglaj, Odzak, Modrica, Derventa, Brod , Samac, Petrovo, Doboj-istok, Doboj-jug, I Usora) kako vladin tako i nevladin sektor.

Drugi cilj je uspostavljanje i poboljsanje partnerskih odnosa lokalne vlasti, javnog sektora i nevladinih organizacija na prostoru sliva rijeke Bosne, kako bi se pokrenula inicijativa izrade strategije regionalnog razvoja gradova i opstina koje gravitiraju slivu rijeke Bosne. Kakve su to razvojne mogucnosti regije postujuci zastitu okoline i moguc odrziv razvoj regionalne zajednice kroz raspolozive resurse, kroz nove tehnologije , nove privredne djelatnosti , kao i revitalizacija fabrika sa prljavim tehnologijama ?

NVO ToPeeR
Svetlana Seslija

JUSUF MAKAREVIC (uvodno izlaganje)

Dobar dan

Neko je morao biti prvi i ja sam veoma zahvalan Radnoj grupi koja je pripremala Tematsku konferenciju, što je odabrala mene. Neko je morao probiti led, uvesti sve nas u veoma važnu i ozbiljnu temu za koju smo se opredjelili za naše drugo, javno, predstavljanje.

TOLERANCIJOM DO ODRŽIVOG RAZVOJA

(ekologija kao pokretačka snaga u mobilisanju zajednice)

Ekologija se bavi problemom zaštite životne sredine, bavi se edukacijom čovjeka bez obzira na uzrast. Čovjek mora biti pripremljen i obucen, kako da zaštiti svoj životni prostor, kako da ga učini ugodnijim, ljepšim, zdravijim za život i vlastitu budućnost!?

Politicki ekonomisti kazu da je rad izvor svega bogatstva uz prirodu koja mu pruza materijal, kojeg on pretvara u bogatstvo...Moramo reci ..... Rad je stvorio samog covjeka!

Sta covjek postaje kada se lisi rada???

U fazama formiranja covjeka, selekciju vrsi priroda i socijalni faktor!

Usvajanjem uspravnog hoda, ruke su postale slobodne, ... za STA?

-Da radimo ili da prosijacimo ?

Da li su nam ruke slobodne?

Zajedno sa covjekom radjalo se i ljudsko drustvo, a koje se vidno razlikovalo od copora majmuna...!

Ljudi imaju istoriju ..... ZASTO?

DA proizvode svoj zivot? Na koji NACIN?

-Svojom Organizacijom i SVIJEŠCU!

Prvo rad, a za njim i onda zajedno s njim, govor- dijalog, komunikacija, to su dva najbitnija podstreka, pod cijim se uticajem mozak majmuna postepeno evaluirao u mozak covjeka...

Imamo li danas dovoljno komunikacije, dovoljno dijaloga, da razmjenimo informacije, da smanjimo nesporazume, da sprijecimo konflikte, da ne budemo MAJMUNI...!? Da sacuvamo zemlju PLANETU...!

Kakvu podrsku mogu lokalne vlasti, pruziti u razvoju odnosa gradjanin-drzava, odnosno poboljsanju uslova zivota u lokalnoj ZAJEDNICI. Kako da poboljsamo socijalne uslove, uslove obrazovanja, zdravstva, prava na rad bez diskriminacije, prava na stanovanje, prava na kulturno i sportsko organizovanje, na slobodu govora itd...

Da li možemo mladima pruziti nadu na rad koji otvara vrata u život oslobodjen nesigurnosti i straha, tako da divna mladost uvijek vjeruje, da je lako pokrenuti svijet...?

U Sokratovo doba, pojam dobrog se definisao tako sto se, DOBRIM smatrao odnos izmedju gradjanina i vlasti. Ako je vlast dobra prema svojim gradjanima, onda je to DOBRO, a drzava to omogucuje. Znac da je Drzava po mjeri njenih gradjana..... Ili da ponovim reci slucajnog prolaznika koga su u nekoj TV emisiji upitali - kakva mu drzava treba, a on je odgovorio "...**DOBRA, takva u kojoj cu imati pravo da zivim i pravo da posteno i casno radim, eto takva mi drzava treba**".

Mi od drzave ocekujemo, a to znaci i od nasih lokalnih uprava da nam pruzi kvalitetnu uslugu. A to je moguće ako ona ima odgovarajuće državne institucije, institute i personal, odnosno svoju MENADZERSKU INFRASTRUKTURU sa kojom obezbjedjuje da gradjaninu bude DOBRO, polazeci od nacela:

- Da VLAST saradjuje sa gradjanima na kreiranju obima kvlaliteta usluga kaja je obecana tokom politickih izbora, kako bi gradjani raspolozive resurse i imovinu iskoristili na ekonomski i efikasan nacin tj. da im vlast pomaze svojim dugorocnim planiranjem razvojnih strategija,
- Da se iskljuce bahati ljudi iz politickog zivota, koji nam ruse ugled, koji nas cine posramljenim i primitivnim,
- Da se izgradi povjerenje profesionalne drzavne UPRAVE, sto se ogleda u njenom autoritetu, da joj gradjani vjeruju, kroz prihvatanje i sankcija koje ona primjenjuje.

- Da VLAST podrzava inicijative i sama stvara prostor gradjanima da kreiraju sopstvene mogucnosti prema kriterijumima gradjanskih prava, duhovnih, politickih i ekonomskih sloboda,
- Da VLAST podrzava jednakost u demokratskoj gradjanskoj drzavi za sve njene gradjane bez obzira na nacionalnu, vjersku, politicku, socijalnu i polnu pripadnost.
- Da VLAST podrzava toleranciju uvazavanjem razlika medju gradjanima,
- Da se izgradjuje pravna drzava koja nije skupa i komplikovana, drzava koja ce biti odgovorna, a VLAST smjenljiva i kontrolisana od javnosti.

Svi oni koji su rijesili problem povratka, svi koji su odlucili da i dalje zive u Bosni ne smatrajuci da je inostranstvo krojeno po njihovoj mjeri i da samo, tamo negdje vani cekaju na nas, dakle povratnici mogu me dobro razumjeti, jer sad imamo **problem opstanka**. I kad bih ja malo tise izgovorio jedno slovo onda bismo imali znak jednakosti izmedju **opstanka i ostanka**.

...U svakom covjeku, poniranjem u dubinu njegovog uma i njegovog duha, mogu se otkriti njegove kreativnosti i one oslobodjene, mogu se razviti u plamen - veliku snagu koja ce se odraziti u raznim vidovima njegove djelatnosti. Vizije stvorene u njegovoj masti tada ulaze u stvarnost, da velicaju i uljepsaju njegov licni zivot. Bez potpunog poznavanja sebe, svojih snaga, zelja i onih moralno etickih normi u kojima treba da se krecemo, necemo postati ni zdrave niti jake pozitivne licnosti, pa prema tome ni korisne za drustvo, pa ce nam i zajednica tj drustvo biti slabo i bolesno....

Upravo zelja da ne budemo clanovi bolesnih zajednica rodila se ideja o formiranju ovakvog Udruzenja. Svi smo mi na vlastitoj kozi osjetili nepravdu. Svi smo suoceni sa pitanjem kako ostati ovdje na ovom prostoru. Prostoru koji ipak nije po nekoj nasoj mjeri, prostoru koji se mnogo promjenio, ali koji je i nas promjenio.. Sve je tu, na broju, ali nije isto. Sve je to nase, blisko ali ... kao kad spremajuci ormane naidjemo na spomenar i sve znamo, ali nam malo nedostaje da se sjetimo da li je to bas onaj lik koji mi mislimo da jeste, jer kako povezati onu mladost i ove sjede kose koje nas mudro gledaju iz odraza u ogledalu. I kad naucimo da prihvatimo da su nas te dvije krajnosti, ta tako razlicita dva lika spojila u jedno i **dala pecat nasoj licnosti**, onda cemo nauciti **da tolerisemo** i da se drugi razlikuju od nas i cine nam zivotni prostor zanimljivijim dajuci nam mnostvo mogucnosti da ostvarujemo sopstvene, ali i tudje ideje.

Ponukani problemima sa kojima se susrecemo, odlucili smo da se organizujemo i da tako udruzeni radimo na poboljsanju zivota u nasim gradovima, pa i sire. Odredili smo misiju i nasu ulogu šta zelimo da uradimo za pomoc samima sebi. Mi smo dobrovoljne otvorene i multietnicke organizacije. ***Ovaj i ovakvi skupovi pomažu stvaranju mehanizama preko kojih zajednica može da planira i da upravlja lokalnim inicijativama i da pri tome gradi dijalog i saradnju sa lokalnim vlastima i strukturama i obezbjedjuje podršku kojom se dopunjuju lokalni resursi.***

Nadam se da cemo mi vec danas napraviti prvi korak ka cilju da nam bude bolje.

Završavajući ovo uvodno slovo i koristeći možda neuobičajen red i raspored izlaganja napominjem, na kraju, da je ovo, **Druga tematska konferencija** koju organizuje Udruženje "Tolerancijom protiv različitosti" - ToPeeR u saradnji sa Udruženjem "Eko BiH-Zenica" i udruženjem CGSA-Odžak i uz podršku Političkog Resursnog Centra OSCC-a Doboj, Fondacija Heinrich Böll, kao i lokalnih uprava **Doboj, Doboj Istok i Usora**.

Kroz danasnju tematsku konferenciju ce nas voditi Radno predsjedništvo u sastavu :

1. **Svetlana-Snezana Seslija**, udruzenje ToPeeR-Doboj
2. **Skopljak Muhamed**, udruzenje Eko-BiH Zenica
3. **Sedika Sejdic**, udruzenje CGSI-Odzak

I ja ih molim da zauzmu svoja mjesta.

Mislim da su mladi ljudi, poput našeg kolege iz Zenice-Skopljak Muhameda, potrebni za buduci rad ovakvih organizacija, ne samo da nas starije generacije zamjene kako bi oni, sutra preuzeli koordinaciju svih poslova, a mi stariji, opet njima trebamo posvetiti malo vise paznje...

...Uvijek je teze pronaci onu rijec koja ce nekoga, kao sada mene, odvesti sa ovog mjesta. Necu reci da je ovo kraj mog izlaganja, koje je inace rezultat clanova ToPeeRa i zato sam ga citao da bih izbjegao licne improvizacije. Dakle, ovo nije kraj mog izlaganja, ovo je samo uvod u niz tematskih konferencija na kojima cemo se sretati do kraja ove i ko zna koliko godina jos.

SLIV RIJEKE BOSNE (iskoristenost i resursi)

Violeta Jankovic dipl.ing (Vodna uprava za sliv rijeke Bosne)

Slivno područje rijeke Bosne obuhvata centralni dio Bosne. Nadmorska visina ušća Bosne u Savu iznosi 79 mnm. Izvor rijeke Bosne jako je karstno vrelo smješteno u podnožju planine Igman.

Značajne desne pritoke rijeke Bosne su Miljacka, Stavnja, Krivaja, Željeznica i Spreča, a lijeve Zujevina, Lašva, Fojnica, Lepenica i Usora.

Dužina glavnog toka rijeke Bosne iznosi 274 km, dok dužina vodotoka dužih od 10 km u cijelom slivu iznosi 2.322 km.

Vodni režim rijeke Bosne je pluvijalno-snežni sa velikim vodama u proljeće nastalim topljenjem snijega, te nešto nižim jesenjim proticajima, kao rezultat intenzivnih padavina i niskim ljetnim i zimskim proticajima.

Obzirom na to da je većina pritoka bujičarskog karaktera, te da su promjene vodostaja nagle, zemljišta uz vodotok rijeke Bosne i njenih pritoka često su izložena plavljenjima.

Tabela 1. Pregled karakteristika sliva rijeke Bosne

Sliv	Površina sliva (km ²)			Specifični prosječni proticaji	
	u BiH	u FBiH	u RS	Po površini Q _{sr} /A (lit/sec/km ²)	Po stanovniku Q _{sr} /st (lit/sec/stan)
BOSNA	10.457	7.585	2.872	15,59	0,089

Na području sliva rijeke Bosne živi 1.523.221 stanovnika, od toga u Federaciji Bosne i Hercegovine 1.285.135 u 26 opština, a u Republici Srpskoj 238.086 stanovnika u 15 opština.

Iako sliv rijeke Bosne zauzima 20,45% teritorije BiH na kome živi 40,20% od ukupnog broja stanovnika, sa ovog područja otiče svega 14,10% ukupne količine vode.

Pored toga što ima malu vodnost i specifično oticanje po stanovniku, sliv rijeke Bosne ima i najlošije karakteristike kvaliteta voda.

Zbog toga su uslovi za rješavanje vodoprivrednih problema u slivu rijeke Bosne najteži.

POVRŠINSKE VODE

Potencijalni vodni resursi površinskih voda u slivu rijeke Bosne su sljedeći:

- vodotoci (prirodni i vještački)
- prirodna jezera
- vještačka akumulaciona jezera

RIJEKE

Vodotok	Dužina (km)	Površina sliva (km ²)
Bosna	274	10.457
Miljacka	17	383
Željeznica	33	450
Dobrinja	14	63
Misoča	33	122
Stavnja	10	147
Fojnička	30	721

Lepenica	22	133
Ribnica	20	97
Lašva	53	981
Krivaja	68	1.410
Usora	96	470
Spreča	116	1.940
Veličanka	9	59
Lukavica	23	141
Foča	8	71

JEZERA

a) PRIRODNA JEZERA

Prokoško jezero je glečerskog tipa, čija je površina 4,80 ha i srednja dubina 5,73 m. Nalazi se na nadmorskoj visini od 1635 m. na planini Vranici zapadno od Fojnice. U jezeru živi endemična vrsta vodozemca pod imenom Rajzerov triton (*Triturus alpestris Reiseri*). Na žalost, poribljavanjem jezera ovoj endemičnoj vrsti prijete opasnost od kalifornijske pastrmke.

b) VJEŠTAČKA AKUMULACIONA JEZERA

Modračko jezero na rijeci Spreči se nalazi na nadmorskoj visini od 200 m. Njegova je površina 1.675 ha i maksimalna dubina 17 m.

PODZEMNE VODE

Uopšteno

U pogledu karakteristika podzemnih voda u BiH postoje 3 zone sa posebnim osobinama.

- U **sjevernoj zoni** rezerve podzemne vode se nalaze u okviru aluvijalnih nevezanih sedimenata vrlo neujednačenog granulometrijskog sastava (šljunkovi, šljunkasto-glinkasti pijeskovi i pjeskovite gline) koji se nalaze u priobalju rijeke Save i njenih pritoka.
- U **središnjoj zoni** podzemna voda se akumulira u šupljama i pukotinama krečnjačkih masiva razno starosti, kreće se podzemnim tokovima i javlja se u velikom broju povremenih i stalnih kraških vrela. Najznačajnija (najveća) vrela ovog tipa u slivu rijeke Bosne su: Plava voda, Kruščica, vrelo Bosne, Bioštica.
- **Južna zona** se nalazi u slivu Jadranskog mora i pripada području visokog, duboko karstificiranog krša na kome se nalaze veća kraška polja. Po pravilu, vrela se nalaze na sjeverozapadnim ivicama polja, formiraju se relativno kratki vodni tokovi do ponoram gdje voda ponire, te ponovo izvire na nižim horizontima.

Voda se na izrazito vodopropusne površine infiltrira u podzemne kanale formirane u pukotinama i rascjepima i otiče uglavnom ka koncentrisanim vrelima.

Prema globalnim procjenama u navedenim zonama u svim kolektorima intergranularne strukture, moguće je danas zahvatiti – eksploatirati ukupno 16 m³/sec podzemnih voda.

PODZEMNE VODE SLIVA RIJEKE BOSNE

Karakterišu se vrlo niskim sadržajem suspendovanih materija i niskim biološkim i hemijskim zagađenjem. Karakterišu se i sposobnošću samoprečišćavanja, a imajući u vidu vrlo male brzine infiltracije, relativno su neosjetljivi na vanjska zagađenja ili bar omogućavaju provođenje zaštitnih mjera.

U dosadašnjem periodu obavljani su obimni istražni radovi radi definisanja potencijalnih izvorišta podzemnih i površinskih voda, koja se mogu upotrijebiti za potrebe vodosnabdijevanja.

Ovi radovi su podrazumijevali kvalitativne i kvantitativne analize voda.

Na sljedećoj tabeli daje se prikaz mogućih izvorišta podzemnih voda u slivu rijeke Bosne

Sliv	Naziv izvorišta	Općina	Izdašnost min. $Q_{sf,1/20}$ (l/s)
Bosna	1. Sarajevsko polje	Sarajevo (6 opština)	2300
	2. Planinska vrela	Sarajevo (6 opština)	310
	3. Grupa vrela	Hadžići	50
	4. Vrelo Miljacke	Pale	45
	5. Jahorinska vrela	Pale	144
	6. Kržulj	Pale	25
	7. Rajski do	Trnovo	36
	8. Željezničko vrelo	Trnovo	220
	9. Studešnica	Banovići	30
	10. Krabašnica	Banovići	30
	11. Mahmutovića rijeka	Breza	18
	12. Tocili	Fojnica	70
	13. Požarna	Fojnica	30
	14. Bježanija	Fojnica	23
	15. Grupa vrela	Kiseljak	35
	16. Grupa vrela	Kreševo	27
	17. Zeleni vir	Olovo	120
	18. Orlja	Olovo	40
	19. Grupa vrela	Novi Travnik	35
	20. Plava voda	Travnik	700
	21. Bašbunar	Travnik	60
	22. Očevlje	Vareš	70
	23. Vratak	Visoko	100
	24. Kruščica	Vitez	420
	25. Kremenik	Vitez	120
	26. Izron	Zavidovići	160

UTICAJI LJUDSKIH AKTIVNOSTI NA KVALITET VODA

ANALIZA IZVORA ZAGAĐENJA

Na kvalitet voda u vodotocima utiču koncentrisani i rasuti izvori zagađenja. Za ovu analizu koncentrisani izvori obuhvatili su industrijske otpadne vode i naselja iznad 2000 stanovnika. Zagađenje koje potiče iz ruralnih naselja, od uzgoja stoke, obrade zemlje i drugih ljudskih aktivnosti, kao i od spiranja sa šumskih površina tretira se kao rasuto i odnosi se na organsko zagađenje i sadržaj nutrienata. Kvalitativne i kvantitativne karakteristike komunalnih otpadnih voda procijenjene su na osnovu specifičnih opterećenja po stanovniku.

PRIJERATNO STANJE

Koncentrisani zagađivači

Dnevna produkcija otpadnih voda u BiH iznosila je 29,85 m³/sec pri čemu je najveći dio dolazio iz industrije (79,70%). Najveći izvori koncentrisanog zagađenja nalazili su se u slivovima rijeke Bosne, Vrbasa, Une i Save oko 90% ukupnog opterećenja u BiH.

Najveća produkcija koncentrisanog zagađenja bila je u slivu Bosne (protok 68,8%, suspendovane materije 56,5% i organsko opterećenje 35,0%), što zbog velike koncentracije stanovnika, što zbog industrije.

Tabela 1: Emisija zagađenja u slivu rijeke Bosne za koncentrisane izvore zagađenja (naselja veća od 2000 stanovnika i industrijske otpadne vode - prijeratno stanje, 1991. godina)

	Q (m ³ /s)	SM (kg/dan)	HPK (kg/dan)	BPK ₅ (kg/dan)	ES
Komunalne otpadne vode	2,953	70414	144769	79835	1330583
Industrijske otpadne vode	17,576	392139	216737	80994	2024850
Ukupno otpadne vode	20,529	462553	361506	160829	3355433

Tabela 2: Odnos učešća komunalnih i otpadnih voda u slivu rijeke Bosne

	Q (m ³ /s)	SM (kg/dan)	HPK (kg/dan)	BPK ₅ (kg/dan)	ES
Komunalne otpadne vode	14,38 %	15,22%	40,05%	49,64%	39,65%
Industrijske otpadne vode	85,62%	84,78%	59,95%	50,36%	60,35%

Rasuti zagađivači

Ukupna emisija organskog zagađenja, zatim azota i fosfora iz rasutih izvora u BiH iznosila je za sušnu godinu:

- 5,6 tona BPK₅ na dan
- 25,2 tone azota na dan
- 1,6 tona fosfora na dan

Najveće emisije iz rasutih izvora zagađenja bila je u slivu rijeke Bosne (oko 20%).

Unos od rasutih zagađivača procijenjen je za glavne vodotoke po dionicama izabranim da predstavljaju cjeline u geografskom i hidrološkom smislu.

Unosi su rađeni za vrijednosti HPK, BPK₅ ukupni N i ukupni P.

U slivu rijeke Bosne maksimalna emisija iz rasutih izvora javljala se u srednjem toku (podslivovi Spreče i Usore i neposredni sliv od Maglaja do Doboja) i u gornjem toku, na prvoj dionici od Sarajeva do Visokog.

PROCJENA SADAŠNJEG STANJA

Glavni izvori zagađenja površinskih voda su otpadne vode stanovništva (sa pripadajućim stočnim fondom) i industrije, ali je evidentiran i doprinos zagađenju od površinskog doticanja, posebno sa područja gradova i drugih naseljenih mjesta, te sa industrijskih, poljoprivrednih i šumskih površina.

Koncentrisani zagađivači na teritoriji BiH u odnosu na prijeratne, manje ili više su ostali isti, s tom razlikom da je njihova ukupna produkcija otpadnih voda na posmatranom području nešto drugačija zbog promjene u obuhvatu (administrativne granice), a posebno zbog promjena u režimu rada privrednih pogona.

Produkcija komunalnih otpadnih voda je generalno istog reda veličine kao prijeratna. Razlika se javlja kao posljedica normalnog prirasta broja stanovnika i ratnih migracionih procesa.

Najveći zagađivači (velika naselja), ali i privredni pogoni i dalje su bez kvalitetnog načina odvodnje produkovanih otpadnih voda i uglavnom bez njihovog tretmana.

Industrijski zagađivači su uglavnom sa smanjenom produkcijom otpadnih voda. Tačne količine veoma je teško utvrditi, prvenstveno zbog toga što mnogi producenti ne izvršavaju svoju obavezu mjerenja količine i sastava otpadnih voda, koje produkuju i disponiraju u okolinu.

Rasuti zagađivači

Produkcija otpadnih materija od zemljišta, kao rasutih zagađivača, koje dospijevaju u vode je na približno istom nivou kao i prije rata. Ukupno učešće zagađenja od zemljišta, koje dospijeva u vode relativno je malo u odnosu na ukupnu produkciju zagađenja.

Moguće promjene vezane su za izmjenu načina korištenja površina, posebno kada su u pitanju šumska zemljišta (enormno velike količine posječenog šumskog bogatstva), te pašnjaci i oranice.

Koristeći se dostupnom dokumentacijom tj. Strategijom rješavanja problema u oblasti zaštite voda (Prijedlog plana upravljanja zaštitom kvaliteta voda – Zavod za vodoprivredu, Sarajevo 2000 god.) došlo se do zaključka da slivom rijeke Bosne, po uticaju na vodotok dominiraju koncentrisani zagađivači, dok je ukupna produkcija od rasutih i koncentrisanih izvora podjednaka.

Na području ovog sliva uticaj koncentrisanih zagađivača bi bio daleko veći da se u obzir uzelo i zagađenje od industrijskih pogona (razmatrana je samo produkcija zagađenja od stanovništva i stočnog fonda dok produkcija otpadnih voda privrede nije uzimana u obzir zbog nemogućnosti korištenja korektnih podataka). Međutim, i bez njih prijemna moć vodotoka značajno je prevaziđena unosom zagađenja, posebno na dionicama nizvodno od većih naselja.

ANALIZA STANJA ZAGAĐENOSTI POVRŠINSKIH VODA

Prema većini praćenih parametara kvaliteta stanje kvaliteta površinskih voda na slivnom području rijeke Bosne je bilo do rata više nego zabrinjavajuće.

Od ukupno 27 mjernih profila na cijelom slivu 15 je bilo na samoj rijeci Bosni, dva na Spreči (nizvodno od Lukavca i ušće) i po jedan na ušću Željeznice, Zujevine, Miljacke, Jošanice, Stavnje, Zgošće, Lašve, Krivaje, Fojnice i Usore.

Najbolji pokazatelj stanja kvaliteta vode u odnosu na važeću klasifikaciju jeste podatak da na gotovo svim profilima na rijeci Bosni propisani kvalitet vode II do III klase, a nađena IV klasa (isto važi za većinu pritoka Bosne na ušćima). Bakteriološko zagađenje, kao rezultat ispuštanja neprečišćenih otpadnih komunalnih voda, posebno je izraženo, a visoke koncentracije željeza su posljedica industrijskog zagađenja.

Najteža situacija, gdje se kao posljedica zagađenja javljaju zone totalne devastacije, utvrđena je na ušćima Jošanice i Stavnje u Bosnu, zatim na profilu Bosne nizvodno od Zenice i Spreče na ušću.

Procjenu sadašnjeg stanja kvaliteta voda na slivnom području rijeke Bosne nemoguće je u ovom momentu bazirati na egzaktnim pokazateljima. Naime, praćenje kvaliteta površinskih voda ne vrši se ni približno u istom obimu kao ranije. Tokom 2000. godine, na prostoru Republike Srpske provedena su ispitivanja kvalitativnih i kvantitativnih karakteristika površinskih voda u cilju uspostavljanja redovnog monitoringa.

Ispitivanja su rađena na ustaljenim profilima na kojima su i prije rata vršena namjenska istraživanja za utvrđivanje kvaliteta vode, što daje mogućnost da se izvrši poređenje za dva karakteristična perioda.

Tabela 1: Prikaz kvaliteta voda na profilima vodotoka za period 1985 – 1989 (prema podacima RHMZ-a, Sarajevo)

Rijeka	Profil	Propisana klasa	Utvrđena klasa vodotoka	Zadovoljava klasu da/ne
Bosna	Nizvodno od ušća Usore	III	III-vk	ne
Bosna	Nizvodno od ušća Spreče	III	III-vk	ne
Bosna	Nizvodno od Nodriče	III	III-IV	ne
Usora	Ušće u Bosnu	II	II-III	ne
Spreča	Ušće u Bosnu	III	vk	ne

Tablica 2: Prikaz kvaliteta voda na profilima vodotoka utvrđen tokom 2000. godine (prema podacima Instituta za vode, Bijeljina)

Rijeka	Profil	Propisana klasa	Utvrđena klasa vodotoka	Zadovoljava klasu da/ne
Bosna	Nizvodno od ušća Usore	III	I-III	da
Bosna	Nizvodno od ušća Spreče	III	II-III	da

Bosna	Nizvodno od Modriče	III	II-III	da
Usora	Ušće u Bosnu	II	II-III	ne
Spreča	Ušće u Bosnu	III	II-vk	ne

vk – van predviđene klase, odnosno gore stanje od IV klase

Analizom raspoloživih podataka i poređenjem sa rezultatima iz predratnog perioda za kvalitet površinskih voda u sllivu Bosne može se dati sljedeći komentar:

- kvalitet voda ispitivanih vodotoka u sva 3 ciklusa ispitivanja zadovoljavao je propisane vrijednosti u pogledu: otopljenog kisika, suspendovanih materija, amonijačnog i nitratnog azota kao i koncentracije ispitivanih teških metala.
- najzagađeniji vodotok (sa bakteriološkog stanovišta) je Spreča sa kvalitetom lošijim i od IV klase
- kvalitet voda je povoljniji u odnosu na prijeratni period

ANALIZA STANJA POSTROJENJA ZA TRETMAN OTPADNIH VODA

Veći broj postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda izgrađen je krajem osamdesetih godina.

Najveći broj postrojenja bio je izgrađen u metaloprerađivačkoj industriji, mada najveći zagađivači u ovoj oblasti nisu imali riješeno pitanje uklanjanja metala – željezare RMK Zenica, Vareš i Ilijaš. Prema prijeratnim analizama primjetno je da je mali broj postrojenja sa biološkim tretmanom u odnosu na broj zagađivača sa visokim organskim zagađenjem.

Takođe je ustanovljeno da je veoma loša situacija u pogledu efekata prečišćavanja, tj. efluenti uglavnom nisu zadovoljavali uslove ispuštanja u vodotok.

Postrojenja za prečišćavanje industrijskih otpadnih voda

U slivu rijeke Bosne do 1991. godine registrovano je 36 industrijskih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda. Najveće količine industrijskih otpadnih voda proizvodile su se upravo na području ovog sliva i to najvećim dijelom voda od hlađenja, koja se ispušta zajedno sa ostalim industrijskim efluentima iz termoelektrana - TE Kakanj i TE Tuzla, željezara - RMK Zenica, Vareš, Ilijaš i hemijska industrija Lukavac. Glavni izvori zagađenja suspendovanim materijama su rudnici, metalurški kombinati i termoelektrane, a organskim materijama industrija celuloze i papira, te prehrambena industrija. Sliv rijeke Bosne opet je bio na prvom mjestu po svim aspektima zagađenja.

Trenutno stanje i funkcionalnost industrijskih postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda zavisi uglavnom od stanja i funkcionalnosti samih industrijskih pogona. Tako se može reći da tamo gdje su uništeni industrijski pogoni, uništena su i postrojenja za tretman otpadnih voda.

Dok tamo gdje su industrijski pogoni očuvani i u funkciji, nastoje se održavati i postrojenja za tretman otpadnih voda. Poseban problem se javlja kod industrijskih pogona kod kojih je potpuno izmijenjen proizvodni program i tehnologija, tako da postojeća postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda više ne mogu da zadovolje.

Postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda

Do 1991. godine u slivu rijeke Bosne funkcionisala su samo dva gradska postrojenja za tretman komunalnih otpadnih voda: Sarajevo i Trnovo.

Sarajevsko postrojenje je bilo savremeno postrojenje sa primarnim i sekundarnim prečišćavanjem otpadnih voda, te sa obradom i korištenjem mulja. Primarni tretman su činile rešetke, aerisani pjeskolovi i primarni taložnici, a sekundarni - bioaeracioni bazeni i sekundarni taložnici.

Usljed ratnih dejstava, u potpunosti je devastirano ovo postrojenje, tako da danas ne funkcioniše ni jedna jedinica prečišćavanja.

Postrojenje u Trnovu sa mehaničko biološkim tretmanom je pušteno u pogon 1991. godine.

Postrojenje su činili: rešetka, pjeskolov, te bioaeracioni bazen i sekundarni taložnik. U toku jedne godine, koliko je postrojenje bilo u pogonu, uspostavljen je proces i praćen rad postrojenja (ustanovljeno je da je postrojenje bilo preopterećeno).

Kao i Sarajevsko, i ovo postrojenje je devastirano i ne može se koristiti.

Generalno se može reći da je stanje postrojenja za tretman industrijskih otpadnih voda, kao i onih za tretman komunalnih otpadnih voda u slivu rijeke Bosne veoma loše.

Veći broj uređaja je pretrpio teška oštećenja u toku ratnih dejstava, oprema je uglavnom oštećena i odnešena, dok su na nekim postrojenjima oštećeni i građevinski objekti. Ipak, najveće štete su od toga što postrojenja nisu radila dugi niz godina. Preostala oprema je propala, a objekti nisu održavani.

KORIŠTENJE I UPOTREBA VODE

Snabdijevanje pitkom vodom ima prvenstvo nad ostalim vidovima korištenja vode i drugim vodoprivrednim granama. U slivu rijeke Bosne, imajući u vidu ljudske i privredne potencijale, kvalitet vodosnabdijevanja stanovništva nije na odgovarajućem nivou. Još uvijek svo stanovništvo nije obuhvaćeno javnim vodovodnim sistemima.

Prema podacima iz Dugoročnog programa snabdijevanja vodom za područje sliva rijeke Bosne dat je tabelarni prikaz odnosa potrebnih i raspoloživih količina vode.

	Podzemne vode	Površinske vode	Akumulaciona jezera	Ukupno
Raspoložive količine vode (lit/s)	5.465	4.830	16.470	26.765
Zahvaćene količine vode (lit/s)	4.521	772	70	5.362

Prema ovom tabelarnom prikazu jasno je da za sliv rijeke Bosne (sliv sa najvećim potrebama) odnos potrebno-raspoloživo je vrlo nepovoljan. Ukupni kapaciteti podzemnih voda koji se procjenjuju na oko 5.465 lit/sec, dobrim dijelom su iscrpljeni postojećim vodozahvatima (oko 83%).

ISKORIŠTENJE VODNIH RESURSA

Sa vodoprivrednog stanovišta, značajno je da se akumulacije na kojima su predviđena hidropostrojenja koriste višenamjenski:

- za uređenje režima voda
- za odbranu od poplava
- za vodosnabdijevanje itd.

Prema "Osnovnom hidroenergetskom rješenju" iz 1996. godine, na području sliva rijeke Bosne predviđena su 42 postrojenja, ukupne snage 365,78 MW i sa godišnjom proizvodnjom 1.593,60 GWh. Trenutno, u slivu je izgrađena samo jedna hidroelektrana "Bogatići" na rijeci Željeznici snage 8 MW sa proizvodnjom od 46,50 GWh.

Na vodovodnom cjevovodu sa vrela Bistrice za vodovod grada Sarajeva izgrađena je mala hidroelektrana "Hrid" veoma male snage od 0,3 MW i proizvodnje 0.7 GWh.

Dakle, iskorištenost potencijala na ovom slivnom području je veoma niska i nešto je manja od 3%.

Na samoj rijeci Bosni nema mogućnosti za izgradnju značajnih akumulacija koje bi mogle uticati na odbranu od poplava. Međutim, na pritokama postoji mogućnost za izgradnju niza akumulacija sa većim koeficijentom izravnjanja:

- "Bijela rijeka" na Bijeloj rijeci
- "Crna rijeka" na Crnoj rijeci
- "Ilovica" na Željeznici
- "Ljubogošta" na Miljacki
- "Karahodže" na Bijeloj
- "Kruševo" na Bioštici
- "Kamenica" na Krivaji

ZAŠTITA OD VODA

Zaštitom od voda obuhvaćene su mjere, aktivnosti i radnje, koje se u širem prostoru planiraju, preduzimaju i izvode sa ciljem da se umanje i eliminišu štete za stanovništvo i za njihova materijalna dobra, privredne, industrijske, infrastrukturne i druge objekte, a koje nastaju štetnim dejstvom neuređenog vodnog režima.

Zaštita od voda načelno se može grupisati u slijedeće oblasti :

- a) Zaštita od poplava vanjskim i unutrašnjim vodama
- b) Zaštita od suvišnih voda u tlu (odvodnjavanje)
- c) Zaštita od erozije tla i uređenje bujica.

Poplave vanjskim vodama

Prostor BiH karakteriše razvijen reljef sa relativno velikim padavinama što, uz neravnomjeran raspored padavina dovodi do neravnomjernog oticanja. Vrijeme koncentracije u slivovima je dosta kratko, a uslovi za retardaciju oticanja dosta nepovoljni, pa i relativno male bruto padavine daju visoke oticaje. Na dijelovima gdje riječna korita nisu dovoljno razvijena ni oblikovana da mogu prihvatiti i beštetno evakuisati nagle nadolaskе talasa, redovno dolazi do izlivanja velikih voda iz riječnih korita.

Poznate su poplave gornjih tokova rijeka Jale – Tuzla, Krivaje – Olovo, doline Spreče, Usore, Miljacke i Željeznice – Sarajevo, kao i u srednjim i donjim tokovima Bosne – Maglaj, Zenica i Doboj.

Objekti za zaštitu od spoljnih voda su: odbrambeni nasipi, obodni kanali i regulacija vodotoka.

Poplave unutrašnjim vodama nastaju u branjenim područjima, gdje su nakon izgradnje objekata za zaštitu od vanjskih voda pogoršani uslovi za prirodnu evakuaciju voda, koje se nađu u zaštićenom području. Uz rijeku Bosnu bilo je više poplavnih zona. Dionica Modriča – Doboj mjestimično ima poplava poljoprivrednog zemljišta na više lokaliteta, a ima problema i sa brdskim vodama.

U zoni Doboja, nakon poplave 1964.godine, završen je sistem zaštite šire gradske zone od poplava Bosne u koincidenciji sa Usorom i Sprečom. Izgrađen je nasip na lijevoj obali Bosne (magistralni put), izgrađeni obodni kanali i crpna stanica (za evakuaciju voda iz nižih gradskih zona).

Na potezu Zenice, za potrebe zaštite naselja i razvoj gradskog područja i industrije izvedeni su radovi na parcijalnoj regulaciji Bosne – nasipanje obale, zaštita kosina, kao i regulacija Babine rijeke, Kočevske rijeke i zaštita od brdskih voda platoa Željezare.

Kod TE Kakanj u sklopu zahvata vode osiguran je i dio obale Bosne.

Od ostalih radova na zaštiti od poplava izvedeni su objekti u Sarajevskom polju (regulacija Miljacke - oko 15 km sa prekidima), regulacija Željeznice kroz Ilidžu oko 2 km, regulisan je i veći broj brdskih vodotoka kroz gradsko područje, Kasindolski potok, Dobrinja, Zujevina, Vogošćanska rijeka, Jošanica i dr.

Razvijenost reljefa, nepovoljan vodni režim i stihijsko zaposijedanje prostora i nedisciplinа onemogućavaju racionalna rješenja i sistemsku zaštitu od poplava. Neplanska gradnja i nepoštovanje elementarnih normi zaštite od poplava, doveli su do apsurdne situacije da se pojedini objekti pojedinačno štite od poplava, ne vodeći računa o već izgrađenim objektima.

Trase saobraćajnica se vode duž ili preko inundacionih prostora i često predstavljaju novu prepreku vodnim tokovima. Ne poštuju se zabrane gradnje u poplavnim zonama, ne poštuju se preporuke za gradnju u uslovima prisustva vode i dužeg trajanja poplava i sl.

Objekti aktivne odbrane od poplava veoma su malo zastupljeni, a uslovi za njihovu gradnju sve su teži (naročito akumulacije, retenzije).

Obezbjeđenje finansijskih sredstava za izgradnju, održavanje i pogon objekata za zaštitu od poplava je akutan problem.

Treba istaći da je danas aktuelna zaštita od unutrašnjih voda i većih područja na kojima se realizuju dnevni kopovi rudnika.

Zaštita od suvišnih voda u zemljištu (odvodnjavanje)

Suvišne vode pojavljuju se u vidu površinskih i podpovršinskih voda. Površinske vode mogu biti stagnirajuće (oborinske vode koja se zadržava na površini ili postepeno spušta u niže slojeve) i podpovršinske sve one vode koje saturiraju profil zemljišta vodom periodično ili trajno sa površine ili iz podzemlja.

Prisustvo vode iznad tolerantne granice dovodi do pogoršanja fizičkih, hemijskih i mikrobioloških osobina zemljišta.

Na području sliva Bosne prema Okvirnoj vodoprivrednoj osnovi u okviru discipline zaštite od štetnog dejstva vode trebalo bi se tretirati ukupno 17.000 ha.

Odvodnjavanje se, kao sistemska mjera provodilo u sklopu zaštite od poplava širih prostora – melioracionih područja.

Razvoj odvodnjavanja u punoj mjeri zavisi od razvoja poljoprivredne proizvodnje.

Zaštita od bujica i erozija zemljišta

Područje Bosne i Hercegovine je pretežno brdovitog i planinskog karaktera, na kome postoji znatan broj bujica različitog inteziteta razornosti, kao i znatne površine napadnute erozivnim procesima svih tipova i inteziteta. Nema skoro ni jedne privredne grane kojoj erozija zemljišta i bujice ne pričinjavaju štete. To se manifestuje zasipanjem nanosom naselja, privrednih i industrijskih objekata, komunalija, akumulacija, hidromelioracionih sistema, kao i pogoršanja vodnog režima u rijekama što izaziva poplave i sve ostale posljedice.

Važni faktori koji utiču na pojavu erozije su: geološka podloga i pedološke tvorevine, energija reljefa (nagib i ekspozicija) i gustina hidrološke mreže, klima, režim oborina, vegetacioni pokrivač, način iskorištavanja zemljišta i vode i dr.

U slivu rijeke Bosne erodirana površina iznosi 9.630 km², što iznosi 91% od ukupne površine sliva, a akumulacija nanosa je 920 km², što iznosi oko 9 % od ukupne površine sliva.

Broj bujičnih vodotokova iznosi 137 (sa slivnom površinom od 2.909 km²) što iznosi oko 27,80% od ukupne površine sliva rijeke Bosne.

Stvaranje, pokretanje i prenošenje nanosa izazvanog procesima erozije zemljišta i bujicama predstavlja veliku štetnost. Oborinske vode koje djeluju na nezaštićeno strmo zemljište, spiranjem, brazdanjem i jaruženjem odnose materijal u bujično korito, koji se dalje odnosi u doline, gdje se usljed smanjenog pada korita smanjuje pokretna snaga vode, čime se prouzrokuje taloženje materijala u koritu. Time se korita napune i dolazi do zaplavlivanja okolnih zemljišta, kao i do plavljenja, jer su korita postala nedovoljno propusna za normalno oticanje.

Uopšte, možemo reći da je u slivu rijeke Bosne na uređenju bujica i zaštiti zemljišta od erozije najviše izvedeno građevinskih radova u koritima rijeka (pregrade, pragovi, obaloutvrde, kinete...), dok je sječa šumskog bogatstva potpuno van kontrole (o zaštiti i njegovanju nema ni pomena).

ŠUMSKI FOND

Prema prijeratnim podacima sliv rijeke Bosne ravnomjerno je pokriven većim šumskim kompleksima sa 80% visokovrijednih visokih šuma, dok ostatak čine degradirane visoke šume i šikare.

Do izbijanja rata na području cijele BiH rađene su i poštovane Šumsko-privredne osnove (ŠPO), koje su predstavljale dugoročni plan gospodarenja šumama. Gospodarenje šumskim blagom je vršeno prema usvojenim osnovama. Većina ŠPO su u međuvremenu prestale da važe i sa šumama se u tom slučaju gazduje na osnovu godišnjih planova (to može trajati najviše dvije godine).

U toku ratnih dešavanja vršene su sječe za potrebe vojske, mjesnog stanovništva, drveno-prerađivačkih kapaciteta, a nisu zanemarljive ni potpuno bespravne sječe šuma.

Sve to je uticalo na osiromašenje šumskog fonda u cijeloj BiH, pa tako i u slivu rijeke Bosne. Sječe su najčešće vršene na najnepristupačnijim mjestima, u neposrednoj blizini putnih komunikacija, odnosno vodotokova. Na ovaj način je devastiran ne samo šumski fond, nego su sve češće pojave klizanja zemljišta, presušivanja izvorišta, pojave bujičnih vodotokova.

Sve češće poplave na području sliva rijeke Bosne javljaju se upravo kao posljedica smanjenja površina pod šumama.

Trenutno je situacija takva da nema pravih pokazatelja stanja šuma ni po količini ni po strukturi. Tek će inventure šuma tzv. TAKSACIJE, nakon što se obave u narednom periodu, pokazati kakvo je pravo stanje ovog izuzetno važnog privrednog resursa.

INDUSTRIJA I RUDARSTVO

Intenzivan rast privrede, posebno industrije i rudarstva na području sliva rijeke Bosne (Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton posebno), u prijeratnom periodu doveo je do značajnog porasta potrošnje vode. Prema podacima iz Prostornog plana BiH iz 1980. godine od ukupne potrošnje vode na teritoriji BiH za potrebe

industrije i rudarstva čak 69,54% trošilo se na području sliva rijeke Bosne (poređenja radi u slivu rijeke Vrbas 13,50% , Drine 5,02%).

Današnja situacija je samo malo izmjenjena, ali ne zato što je nešto učinjeno po pitanju stava da je voda neograničeno bogatstvo i ne zato što je većina industrijskih pogona uvela recirkulaciju vode, nego je glavni uzrok manjoj potrošnji vode zatvaranje većine industrijskih pogona.

Na području Tuzlanskog kantona izgradnjom akumulacije Modrac (uzvodno od Spreče), obezbijedene su potrebne količine vode za više industrijskih pogona (TE Tuzla, KHK Lukavac, Fabrika sode Lukavac, Rudnik soli Tušanj, itd.), ali je na području ovog kantona evidentiran poseban problem – problem površinskih kopova.

Još davne 1946.godine, u Banovićima je otvoren prvi površinski kop, a ekspanzija površinske eksploatacije lignita i mrkog uglja odvijala se 20-tak godina prije rata.

Posljedice tako naglog razvoja površinske eksploatacije najvidljivije su upravo na zemljištu. Na području rada površinskog kopa pored otkopnog prostora, formirala su se moćna odlagališta jalovinskih materijala, u pedologiji nazvane **tehnoгене pustinje**.

Tuzlanski kanton zauzima neslavno prvo mjesto u BiH po akumuliranim površinama nastalim u procesu dobijanja uglja na površinskim kopovima.

Procjenjuje se da, na ovakav način oštećene površine, pokrivaju oko 5.000 ha i locirane su na području 4 opštine: Banovići (najveća oštećenja), Živinice, Lukavac i Tuzla.

Podzemnom eksploatacijom uglja izazvane su promjene na zemljištu, izmjenjen je režim podzemnih voda, došlo je do novih morfoloških oblika terena, a samim tim je smanjena plodnost zemljišta.

ZAŠTIĆENA PODRUČJA

Za trenutno stanje može se reći da su izvorišta uglavnom slabo zaštićena i od sadašnjih i od potencijalnih zagađivača. Zaštita je često nepotpuna i neadekvatna, a nisu rijetki slučajevi da je sasvim izostala.

Od svih izvorišta u slivu rijeke Bosne možemo spomenuti zaštićeno područje izvorišta rijeke Bosne. Za ostala izvorišta možemo reći i nadati se da postoje formirane zaštitne zone i utvrđene mjere zaštite. Zaštitne zone se formiraju na osnovu rezultata provedenih istraživanja, ali i na osnovu stečenih iskustava.

Zaštićene zone, osim određene vrste fizičkog obezbjeđenja imaju ulogu pri gradaciji potrebnog nivoa zaštite svakog pojedinačnog izvorišta u zavisnosti od stepena njegove ugroženosti.

ENDEMIČNA FAUNA U SLIVU BOSNE

Dinarska voluharica (*Dinaromys bogdanovi Martino*) je endemična vrsta centralnih i jugoistočnih Dinarida. Radi se o glodaru sa mekanim i vrlo gustim krznom, koje mijenja boju i gustinu zavisno od godišnjeg doba. Staništa su joj na vrlo velikim visinama i nalazimo je na vrhovima Jahorine i Bjelašnice. Dužina tijela iznosi 12,5 cm, a rep joj je dug gotovo isto toliko. Živi u pukotinama stijena, ispod kamenih gromada i u pećinama. Aktivna je samo noću. Hrani se različitim biljnim vrstama, koje u toku ljeta sprema za zimu u vidu zaliha.

Kao rektilna i endemična vrsta je na spisku zaštićenih vrsta naše faune i treba voditi računa da se na terenu štiti i ne istrebljuje.

Rajzerov triton (*Triturus alpestris Reiseri F. Werner*). Ovaj triton je znatno jači i krupniji od tipske vrste planinskog tritona, koji je široko rasprostranjen u alpskim i ledničkim jezerima. Pronašao ga je još 1891. godine ornitolog Zemaljskog muzeja u Sarajevu Othmur Reiser, a poznati specijalista dr. F. Warner iz Beča ga je opisao 1902. godine i dao mu ime po pronalazaču. Spada u red repatih vodozemaca, a doseže dužinu do 12 cm. I kod njega dužina repa gotovo jednaka dužini tijela. Prezimljuje većinom blizu vode, ali često i u vodi. Hrani se vodenim insektima i vodenim puževima. Živi isključivo u Glacijalnom Prokoškom jezeru na planini Vranici na 1.636 m nadmorske visine. Radi se dakle stenoendemičnoj podvrsti alpskog tritona, koji je potpuno prilagođen na jedinstveni biotip Prokoškog jezera, u kome su se stekli povoljni uvjeti za njegov život i opstanak. Kao prirodna rijetkost je na listi zaštićenih organizama još od 1954.godine, kada je zaštićeno i Prokoško jezero, kao dio naše prirodne baštine.

Nažalost, čovjek je uspio da naruši svojim djelovanjem i ovaj prirodni rezervat – poribljavanjem. Agresivnije i bolje pokretljive ribe su gotovo istrijebile zatečenog prastanovnika jezera i danas je njegov opstanak neizvjesan.

VODE ZA KUPANJE

Na području sliva rijeke Bosne postoji više atraktivnih banjsko-rekreativnih kompleksa koje svakodnevno posjećuju brojni posjetioci. To su:

- Banja "Vrućica" Teslić
- Banja "Reumal" Fojnica
- Banja "Olovo" Olovo
- Banja Kladanj
- Banja Ilidža

Na području sliva rijeke Bosne postoji i jako mnogo izvorišta mineralne vode – kiseljaka (izvorište Miholj Prača, Kiseljak, Ilidža, Tešanj, Žepče).

RIBARSTVO

Pojmom akvakultura obuhvaćena je proizvodnja i eksploatacija vodenih organizama, vještačkim ili prirodnim sredstvima. Ova proizvodnja u BiH odvija se u više ekosistema u kontrolisanim i nekontrolisanim uslovima.

Prema načinu i vrsti ova proizvodnja se dijeli na četiri kategorije

- Unapređenje ribarstva u prirodnim vodotocima
- Organizacija proizvodnje u otvorenim vodotocima i vodnim akumulacijama
- Organizacija proizvodnje u ribnjacima
- Marino kultura

Ukupan prinos ribe (do sada) na svim otvorenim vodotocima, prirodnim jezerima i većini akumulacija baziran je na prirodnom prirastu, uz poribljavanje (za nivo sportskog ribolova), koja vrše nadležna udruženja sportskih ribolovaca.

Sliv rijeke Bosne je bogat slatkovodnom ribom (šaran, štika, som, mrena, škobalj, karaš, itd.), a od ribnjaka su značajni:

Vodotok	Naziv ribnjaka i položaj
a. Pastrmka	
Željeznica	Trnovo
Mala Bosna	Vrelo Bosne
Fojnica	Fojnica
Žrnovnica (pritoka Zujevine)	Hadžići
Bistrica	Bistričak kod Zenice
Gostović	Krivaja Zavidovići
Ribnik	Ribnik
a. Šaran	
Rudanka	Rudanka kod Doboja

Akumulacija Modrac je takođe vrlo pogodna za kavezni uzgoj šarana.

Generalno se može reći da je sliv rijeke Bosne opterećen velikim obimom zagađenja. Prijeratni veliki industrijski pogoni su prestali sa radom ili rade sa značajno manjim obimom proizvodnje, što je i rezultiralo poboljšanjem kvaliteta vodotoka za jednu ili dvije klase. Međutim, pojava većeg broja novih zagađivača, kao što su: ribnjaci, stočne farme, mljekare, klaonice, fabrike sokova, deterdženata, kao i nekontrolisana i neplanska sječa šuma bez organizovanog i dugoročnog programa pošumljavanja, što dovodi do erozije zemljišta i presušivanja izvora pitke vode, zatim sve veća produkcija i nakupljanje otpada, čak i u ruralnim sredinama, uz nepostojanje sanitarnih uređenih deponija i uređaja za prečišćavanje komunalnih i industrijskih otpadnih voda, čini situaciju izuzetno ozbiljnom. Rješavanje problema u zaštiti životne sredine podrazumijeva interdisciplinarno sagledavanje, planiranje i aktivnost, gdje svaki pojedinac, institucija, organizacija i udruženje ima svoje mjesto i ulogu.

Naša zemlja je jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja još uvijek ima dovoljno pitke vode i to je naše veliko bogatstvo, koje trebamo čuvati i njegovati. Upravo je zbog toga naša, prije svega ljudska, te profesionalna i građanska obaveza da učinimo sve da sačuvamo kvalitet vodnih resursa na sadašnjem nivou i vremenom ga poboljšamo.

IZBOR TEKSTOVA – prilog prof. dr. Mustafe Omanovica

1. Izvršni sažetak Drugog dijela razvojne strategije BiH (PRSP)

Uvod

Nove vlade na razlicitim nivoima Bosne i Hercegovine ujedinjene su u rijesenosti da smanje stepen siromastva. Drugi prijedlog srednjorocne Razvojne strategije BiH (PRSP) rezultat je vrlo sirokog konsultativnog procesa koji je trajao sam mjeseci.

Konsultacije su obavljene u tri osnovne faze, koje su ukljucivale 15 radnih grupa, sastavljenih od kljucnih zvanicnika i savjetnika na strani vlada BiH. U konacnoj formulaciji PRSP aktivno su ucestvovali i nevladine organizacije, akadaemski radnici, te predstavnici mladih, sindikata, privatnog sektora, stranih investitora i medjunarodne zajednice.

Uspjesi koji su postignuti nakon rata

BiH je ostvarila izuzetne uspjehe. Mir i stabilnost su ponovo uspostavljeni, a zemlja ucestvuje u najvaznijim regionalnim inicijativama, ukljucujuci Pakt stabilnosti (Stability Pact) i Zajednicku inicijativu jugoistocne Evrope (South East European Cooperative Initiative). Evropska komisija trenutno radi studiju izvodljivosti o mogucnosti pokretanja procesa pregovora, vezanih za Sporazum o stabilizaciji i prikljucenju (Stabilisation and Association Agreement - SAA).

Veliki napori u obnovi doveli su do ponovne izgradnje najveceg dijela tesko ostecenih objekata. Skoro 5 milijardi US dolara obezbjedjeno je kroz medjunarodne grantove i povoljne kredite.

U oktobru 2002. godine odrzani su izbori na svim nivoima. Nove vlade su demonstrirale spremnost za provodjenje reformi, kako bi se povecao nivo efikasnosti javnog sektora i kako bi se promovirale ekonomske aktivnosti u privatnom sektoru. Usvojeni su dokumenti "Posao i pravda", podrzana "Buldozer" inicijativa kako bi se osiguralo brzo sprovedjenje najhitnijih reformi. U aprilu 2003. nove vlade odrzale su sastanak na Bjelasnici i usvojile deklaraciju "Ljudi na prvom mjestu" sa ciljem da se ubrzaju reforme. Drugi prijedlog PRSP je konzistentan sa gore navedenim dokumentima i inicijativama.

Ocuvana je makroekonomska stabilnost zemlje. Doslo je do rasta privatnog sektora, posebno do formiranja velikog broja malih preduzeca. Cijene, trgovina i vanjska razmjena su u znatnoj mjeri liberalizovane. Oko 60 odsto malih i 30 odsto velikih preduzeca je privatizovano. Istrazivanje, provedeno medju nedavno privatizovanim kompanijama, pokazuje znacajno povecanje obima proizvodnje i izvoza, te blagi poras zaposlenosti. Centralna banka je ojacana, a reforma bankarskog sektora je prilicno odmakla. Vecina banaka je privatizirana. Nacionalne rezerve su znatno povecane. Novi zakon o energetici pokrenuo je reforme, koje ovaj sektor treba da priblizi zahtjevima EU. Pokrenute su institucionalne promjene u sektoru vodopriovrede, sto ce dovesti do finansijski održivog sistema snabdijevanja vodom.

Postignut je napredak u javnim finansijama, sto je uglavnom rezultat povecanja javnih prihoda, koji su porasli zahvaljujui jacanju poreske uprave. Zaostale, neisplacene obaveze su smanjene, a isplata plata i penzija sada su redovne. Novi trezorski sistem poceo je da obezbjedjuje bolju kontrolu potrosnje. Priprema Srednjorocnog okvira rashoda (MTEF) je unaprijedila planiranje budzeta. Osjetno je poboljsana dostupnost informacija o aktivnostima u javnom sektoru. Zakon o administrativnoj sluzbi na nivou BiH i RS je usvojen, a ocekuje se njegovo usvajanje u RS.

U toku 1999. reorganiziran je socijalni sektor: usvojeni su zakoni koji su reformisali socijalnu pomoc, posebno davanja za djecu i zastitu civilnih zrtava rata, a u F BiH to je pratila i odgovarajuca legislativa na kantonalnom nivou.

Pregled siromastva u Bosni i Hercegovini

Prema procjenama statistickih institucija u zemlji koncem 2002-te, BiH je imala 3,68 miliona stanovnika. Studija mjerenja zivotnog standarda (Living Standards Measurement Survey - LSMS sprovedena je u toku 2002. Ta studija nije identificirala domacinstva u kategoriji ekstremnog siromastva, u smislu potrosnje koja je neophodna za osiguravanje ljudskog opsranka. Medjutim, studija je utvrdila da 19,5 procenata stanovnistva u BiH moze da se klasifikuje kao siromasno. Takodje je konstatovano da je stepen nejednakosti u BiH, mjeren medjunarodnim standardima, relativno nizak: kao rezultat toga, procenat siromasnih je relativno mali, ali postoji veliki broj ljudi (dodatnih 30%) koji se nalaze tek nesto iznad linije siromastva, s vrlo ogranicenim приходima, i koji su osjetljivi na sokove kao sto su nesigurnost zaposlenja ili lose zdravstveno stanje.

Stepen siromastva je visi u RS (25%) nego u Federaciji (16%), cemu je uzrok nizi nivo prihoda u Rs. Kao rezultat velikog razmjestaja stanovništva u toku rata, oko 80 odsto stanovništva zivi u urbanim podrujcima. Medjutim, siromastvo je manje u urbanim nego u ruralnim oblastima. Postoje odredjene oblasti u kojima je koncentrisno siromastvo, sto je cesto vezano s industrijskim gradovima ili velikim brojem izbjeglickog ili raseljenog stanovništva. Dobro usmjereni programi socijalne pomoci mogli bi pomoci pri smanjenju siromastva u tim oblastima.

Studija mjerenja zivotnog standarda otkrila je da nedostatak obrazovanja ima ocigledan uticaj na siromastvo, sto ukazuje na to da bi promocija ucesca u obrazovanju treba biti jedna od osnovnih odluka strategije za smanjenje siromastva. Zacudjuje da je i veliki broj zaposlenih ljudi takodje siromasan zbog niskih plata. To ukazuje da bi realizacija mjera usmjerenih na povecanje produktivnosti rada mogle biti jako vazne kao i mjere za povecanje zaposlenosti. Uopsteno gledano, zene su siromasnije od muskaraca, uglavnom zato sto imaju manje sanse da se zaposle. Nasuprot ocekivanjima mladi ljudi su cesce siromasni od starijih, sto ukazuje na potrebu da se realiziraju mjere u vezi sa vecim izdvajanjima za djeciju zastitu i obrazovanje djece. LSMS takodje konstatuje da se boracka populacija i ostale kategorije zrtava rata nalaze iznad linije siromastva

Relativna ujednacenost drustva u BiH znaci da ce ravnomjerno raspodijeljeni i dobro usmjereni programi vlade imati veliki uticaj na siromastvo: na svako povecanje GDP per capita od 1 procenta broj siromasnih se smanjuje za 2,4 procenta. Prema tome, siromastvo bi moglo biti iskorijenjeno kada bi vlade bile u mogucnosti da usmjere 3,5 procenata GDP za programe pomoci siromasima. Ciljevi srednjorocne Razvojne strategije BiH (PRSP) upravo jesu smanjenje siromastva kroz povecanje ekonomskog rasta od kojeg bi korist imali siromasni, te efikasnije usmjeravanje javne potrosnje.

Izazovi za naredni period

Ekonomski rast je usporen i u 2002. Iznosio je 3,3 posto, dakle nize nego u vecini zemalja regiona i znatno ispod 6 procenata, sto je u analizama prepoznato kao neophodan uvjet za povratak na nivo GDP-a iz 1991. do 2010. godine.

Iako dotok medjunarodne pomoci opada, on i dalje predstavlja oko 9 procenata GDP-a, tako da ce svako smanjenje izazvati ozbiljne probleme. Zemlja se takodje u velikoj mjeri oslanja na stalne doznake svojih gradjana koji zive u inostranstvu (remitendi), koje u ukupnom iznosu dostizu oko 7 procenata GDP-a. Javni rashodi su na vrlo visokom nivou (56% od GDP) a izdvajanje za plate administraciji cine njen najveći dio. Vise od pola preduzeca su jos uvijek u drzavnom vlasnistvu. Nezaposlenost, prema zvanicnim podacima iznosi 41 procenat. Medjutim, nezvanicni sektor je veliki (36%) i stvarni nivo nezaposlenosti je vjerovatno znatno nizi. Trgovinski deficit je visok, sto prijeti makroekonomskoj stabilnosti zemlje. Investiciona klima jos nije povoljna za privlacenje veceg obima stranih investicija.

Prisutne su znatne razlicitosti nivou razvoja medju entitetima, kantonima i gradovima. To satvara poteskoce za razvoj i predstavlja prijetnju politickoj stabilnosti zemlje. Potrosnja za odbranu i bezbjednost je visoka. Javna potrosnja za obrazovanje i zdravstvo su takodje visoki. Javne sluzbe su neefikasne, prisutan je visok nivo korupcije u njihovom radu. Sistem socijalne zastite je neadekvatan i neefikasan, a borci i ostale zrtve rata imaju prioritet nad siromasima. Istrazivanja pokazuju da je prisutan visok nivo medjusobnog nepovjerenja, najveći dio ljudi ne vjeruje "politicarima"

Ciljevi Srednjorocne razvojne strategije

Osnovni ciljevi PRSP su stvaranje pretpostavki za samoodrziv i ujednacen ekonomski razvoj i smanjenje siromastva za jednu trecinu od 2007. godine. Da bi se ovo ostvarilo bit ce potrebno imati ekonomski rast od 6 procenata godisnje, sto bi do 2007. godine rezultiralo smanjenjem siromastva za oko jednu trecinu, a do 2010. Povratak GDP iz 1991. godine i povratak kreditne sposobnosti zemlje.

Clanstvo u EU

Vecina aktivnosti predvidjenih srednjorocnom Razvojnou strategijom BiH motivirana je stvaranjem pretpostavki za zakljucenje Sporazuma o stabilizaciji i pridruzivanju (EC Stabilisation and Association Process - SAP), te epohalnim ciljem uclanjenja u EU do 2009. godine. Proces stabilizacije i prikljucenja je u BiH pokrenut 1999 godine, a 2000. Napravljena je Mapa puta za prikljucenje EU, sa 18 uslova koji su morali biti ispunjeni prije nego sto su zapocete aktivnosti u vezi sa Studijom izvodljivosti koje su jos uvijek u toku.

Stvaranje uslova za ekonomski rast

...

Slijedeće aktivnosti su ključni elementi ekonomskih reformi:

- Ocuvanje makroekonomske stabilnosti i fiskalna reforma
- Unapređenje poslovne klime za domaća i strana ulaganja (jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora BiH, poreske reforme, pojednostavljenje birokratije, poboljšanje registara, harmonizacija zakonodavstva)
- Ubrzavanje privatizacije (strateskih preduzeća, definiranje strategije za privatizaciju javnih i komunalnih preduzeća)
- Borba protiv kriminala i korupcije (reforma pravosuđa, jačanje regionalne strategije za privatizaciju javnih i komunalnih preduzeća)
- Promocija stranih investicija i izvoza (poreske olaksice, unapređenje institucija za kontrolu kvaliteta roba, legislative za ulazak na tržišta EU, puno članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji - WTO do kraja 2004. godine)
- Integracija tržišta rada u BiH (ukidanje svih oblika diskriminacije, reforma zavoda za zapošljavanje, reforma sistema određivanja minimalnog iznosa plata kroz aktivnosti u okviru Socijalno-ekonomskih vijeća na svim nivoima)
- Uspostava adekvatnog sistema socijalne zaštite, posebno za one koji izgube posao usljed ubrzanja reformi.

Makroekonomski okvir

U okviru makroekonomskog okvira prikazanog u Drugom prijedlogu PRSP razvijena su dva scenarija: tzv. "Reformski scenario" koji predviđa implementaciju srednjoročne Razvojne strategije BiH (PRSP) i koji uključuje privredni rast od gotovo 6 procenata godišnje u realnim iznosima. Drugi scenario tzv. "scenario usporenih reformi" koji podrazumijeva provedbu reformi usporenim tempom kojeg odlučuje period poslije rata, uključujući rast od oko 2 odsto godišnje.

Fiskalna konsolidacija

Vlade ostaju privrzene reformi javnih službi, kako bi se one uskladile s normama EU, što će također poboljšati finansijsku održivost. To će zahtijevati provođenje širokog spektra reformi legislative i strukturalnih reformi radi:

- Zamrzavanja potrošnje na plate javnoj administraciji (koje sada iznose oko 20 odsto od GDP) pri čemu će se sva povećanja plata obezbjeđivati isključivo kroz smanjenje broja zaposlenih
- Povećanja udjela resursa koji se u budžetu predviđaju za materijalne troškove
- Do 2007. Osigurati da se 40 odsto finansiranja investicija obezbjeđuje iz domaćih izvora
- Unaprijeđenja planiranja, pripreme i odobravanja programa javnih investicija
- Origuranja da veći dio donatorskog finansiranja bude obuhvaćen budžetom
- Daljeg smanjivanja potrošnje na odbranu i policiju, racionalnijeg i pravednijeg sistema socijalne zaštite
- Reforme obrazovanja koje treba da odgovara potrebama modernog društva
- Racionalizacije sektora zdravstva

Sa druge strane biće neophodno osigurati rast javnih prihoda paralelno sa povećanjem stope ekonomskog rasta. U tom kontekstu bit će neophodno smanjiti obim sive ekonomije.

Srednjoročna Razvojna strategija BiH (PRSP) je konzistentna sa Srednjoročnim okvirom rashoda (SOR) koji je u pripremi i koji odražava Stand-by aranžman postignut sa MMF-om. SOR se konstantno pregleda i revidira, a slijedeća revidirana verzija biće dostupna sredinom juna-

Medjunarodna pomoc

Brza implementacija PRSP trebala bi da osigura brz rast i dostupnost medjunarodnih grantova i povoljnih kredita koji će biti neophodni za reformu javne potrošnje i investicija.

Upravljanje javnom potrošnjom

Vec je postignut znacajan napredak u upravljanju javnom potrošnjom. Proces pripreme SOR-a zapocet je u toku 1999. godine, vanjska tijela za reviziju su uspostavljena na drzavnom i entitetskom nivou, uveden je kompjuterizovan sistem trezora na drzavnom i entitetskom nivou, a poceo se uvoditi i na podentitetskim nivoima

Vanjskotrgovinska politika, clanstvo u WTO i podrška izvozu

Vlada ce nastaviti da odrzava liberalni trgovinski rezim, unapredjuci koordinaciju drzave i prelazeci na jedinstven sistem vanjske trgovine. Formirat ce se Odbor za indirektno oporezivanje, koji ce izmedju ostalog koordinirati aktivnosti iz oblasti realizacije vanjskotrgovinske politike.

Vlade ce poduzeti inicijative kako bi osigurale da drzava u potpunosti iskoristi dostupne bilateralne trgovinske koncesije. Puno clanstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) obezbijedice se u toku 2004.

Izvoz ce se promovisati kroz spektar mjera za promovisanje proizvodnje, ukljucujuci privatizaciju, kao i opste poboljsanje poslovne klime.

Brzi rast privatnog sektora: strukturne reforme

Brz rast privatnog sektora osnovni je preduvjet za povecanje zaposlenosti. Privatni sektor u ukupnom GDP ucestvuje tek sa oko 40 odsto i do kraja 2007- njegovo ucesce ce morati porasti na 75 odsto.

U kontekstu toga bit ce potrebno

1. Unaprijediti poslovno okruzenje za domaca i strana ulaganja: jacati jedinstveni ekonomski prostor, harmonizirati entitetske zakone o preduzecima, uspostaviti jedinstven registar preduzeca, ukinuti sve oblike dvostrukog oporezivanja, te harmonizirati najvaznije direktne poreze, osigurati dalje smanjenje poreze, formirati posebne privredne sudove radi brzog rjesavanja privrednih sporova, pojednostaviti proceduru registracije preduzeca, a period registracije svesti na dvije sedmice.
2. Smanjiti korupciju i uticaj kriminala: provesti reformu drzavne administracije i sudstva izvršiti krivicnog, parnicnog i procesnog prava, jacati regionalnu saradnju radi borbe protiv organiziranog kriminala.
3. Privuci veci obim stranih investicija: unaprijediti poslovnu klimu, smanjiti korupciju, jacati FIPA-u, unaprijediti imidz zemlje u svijetu.
4. Ubrzati privatizaciju: okoncati privatizaciju strateskih preduzeca, liberalizirati trziste PTT usluga i energije, pripremiti strategiju za privatizaciju energetskog sektora, telekoma, komunalnih preduzeca i javne infrastrukture.
5. Jacati finansijski sektor: jacati superviziju banaka u okviru Centralne banke BiH, uspostaviti fond za garancije radi stvaranja preduvjeta za veca ulaganja u preduzeca i podsticaj poduzetnistva (u kratkorocnom periodu) usvojiti adekvatnu legislativu za efikasniju naplatu kolateralu, omoguciti Centralnoj banci BiH da izdaje blagajnicke zapise i uvede diskontnu kamatnu stopu prema domacem bankarskom sektoru, jacati trziste kapitala kroz izdavanje drzavnih obveznica radi osiguranja naknade za staru deviznu stednju, jacati mikrokreditni sektor, stvoriti pretpostavke za vecu integraciju trzista osiguranja u BiH.
6. Integriati trzista rada na nivou BiH: eliminirati sve oblike diskriminacije kod zaposljavanja, usvojiti radno zakonodavstvo na nivou drzave, reorganizirati zavode za zaposljavanje, usvojiti zakonsku legislativu koja ce stimulirati vanskolsko obrazovanje, smanjiti nivo minimalnih plata, posebno u F BiH, uspostaviti Socijalno-ekonomsko vijece na nivou BiH, te aktivirati rad vijeca koja su uspostavljena na nivou entiteta, uvesti stroze kontrole i kriterije za koristenje prava po osnovu nezaposlenosti, posebno prava na zdravstvenu zastitu, eliminirati dodatak na radni staz.

Reforma javne uprave

Postignut je napredak kroz usvajanje Zakona o civilnoj sluzbi na nivou drzave i RS, a ocekuje se skoro usvajanje istovetnog zakona i u F BiH. Reforme imaju za cilj da javnu sluzbu ucine efikasnijom. Smanjenje javne potrosnje morat se kompenzovati sa vecenom efikasnoscu.

Statistika

Postoji potreba za jacanjem statistickih institucija. S tim u vezi doci ce do integracije statistickih institucija na nivou zemlje u skladu sa odlukom Visokog predstavnika.

Sektorski prioriteti

Socijalni sektor - uvede se novi sistem realizacije prava za nezaposlene u cijeloj BiH, pomoci za djecu i izdvajanja po osnovu prava stečenih na osnovu rata. Bit će potrebno izjednaci prava po osnovu statura civilne žrtve sa drugim kategorijama socijalno ugroženih. Reforme u ovoj oblasti zahtijevat će novu legislativu i bazu podataka što će također pomoci smanjenju broja dvostrukih korisnika.

Nastavice se sa pomoci izbjeglicama. Bit će osigurana veća koordinacija u implementaciji pomoci koju daju strani donatori. ...

Dosljedno će se implementirati ustavni amandmani što će voditi povećanju zaposleosti među povratnicima

Obrazovanje - obrazovanje pati od neadekvatnog finansiranja, zastarjelih i neleksibilnih sistema koji ne ispunjavaju potrebe moderne tržišne privrede. To treba biti riješeno kroz reformu finansiranja obrazovanja uvođenjem transparentnog sistema finansiranja po studentu/uceniku. Pitanja vezana za kvalitet obrazovanja bice riješena kroz obuku nastavnika, unapređenja struktura vezanih za karijeru, reformu nastavnog plana i programa (što će pomoci u depolitizaciji obrazovanja), te kroz testiranje studenata/ucenika. Podržat će se privatno investiranje u sektor obrazovanja.

Stopa pohađanja predškolskih ustanova bice povećana sa 4,3 na 12 odsto. Vlada će smanjiti starost pri upisu u osnovu školu sa sedam na šest godina. Iako se u osnovnom obrazovanju mogu ostvariti određene uštede, kroz unapređenje efikasnosti, obezbjeđenje minimalnih standarda osnovnog obrazovanja u svim regijama zahtijevace se dodatno finansiranje.....Srednje obrazovanje je trenutno kompleksno i treba ga povezati sa tržištem rada.....Visoko i više obrazovanje u FBiH će biti prenijeto s kantonalnog na entitetski nivo, a univerzitetima će biti dat viši stepen finansijske nezavisnosti.

Zdravstvo - bezmalo četvrtina ukupne populacije smatra da ima hronicnu bolest, 4 odsto smatra da su ozbiljno bolesni, a 22 odsto izvjestava o povremenim problemima koji uticu na njihove dnevne aktivnosti. Očekivana dužina života se kreće između 71 i 75 godina, što se od 1990. nije promijenilo. Prema regionalnim standardima smrtnost novorodjencadi (na nivou od oko 14 na 1000) je niska i planira se smanjena na razinu EU (od oko 7 na 1000). Osnovni uzroci smrti slicni su kao i u drugim evropskim zemljama.

Oko 20 posto onih koji nisu siromasni i 36 procenata siromasnih nisu pokriveni zdravstvenim osiguranjem. Čak i za one koji su osigurani, pokrivenost zdravstvenog sistema je neujednacena, jer mnoge seoske oblasti nisu adekvatno pokriveno mrežom zdravstvenih usluga

Doći će do pomjeranja finansiranja s bolnica na primarnu zdravstvenu njegu, koja će primati bar 40 odsto resursa i koja će za cilj imati rješavanje 80 odsto slučajeva. Upravljanje klinikama biti će poboljšano, a primarna zdravstvena njega preusmjerena ka porodicoj medicini (u skladu sa Strateskim planom za zdravstvo i preporukama Svjetske zdravstvene organizacije). Porodici ljekari će potpisivati ugovore sa fondovima zdravstvenog osiguranja.

Poljoprivreda i sumarstvo - poljoprivredni sektor pati od zastarjelih i nepovezanih struktura i opterećen je nerjesenom legislativom u vezi sa vlasnistvom nad zemljom. Produktivnost je, po evropskim standardima, vrlo niska, a najveći dio farmera prodaje malo ili nimalo proizvoda na tržištu. Iskoristenost kapaciteta je također niska: udio neiskoristenog zemljišta je visok i povećava se (pola obradivog zemljišta u FBiH i trećina u RS se ne iskoristava)-

Jedna od najvažnijih mjera koju treba provesti jeste identifikacija poljoprivrednih granai kultura u kojima BiH ima konkurentne prednosti. Nakon toga bit će potrebno osigurati dodatna sredstva (povećanjem akciza za cigarete).

.. Više od 50 odsto BiH je pokriveno sumama, koje su jedna od najvećih mogućnosti za razvoj. Međutim kvalitet i efikasnost upravljanja sumama su neujednaceni, a posumljavanje je zanemareno. Zbog nekontrolisane sjece suma bit će ojačane sumske inspekcije. Bit će usvojene mjere koje će destimulirati izvoz trupaca iz BiH. Radi sanacije suma bit će potrebno poduzeti obimne aktivnosti na posumljavanju, izgradnji sumskih puteva te uvođenje novog menadžmenta u upravljanju sumskim gazdinstvima.

Drugi prijedlog PRSP obradjuje najvažnije sektorske prioritete u oblasti informacionih, komunikacionih tehnologija, vodoprivrede, industrije, infrastrukture, energetike, okolisa i deminiranja.

ŽIVOTNA OKOLINA/OKOLIŠ

Republika Bosna i Hercegovina je, kao sastavna federana jedinica bivše Jugoslavije, u sklopu strateskog planskog razvoja zemlje, bila predodređena kao sirovinska i energetska osnova privrednog razvoja zemlje, ali i prostor za razvoj bazicne i vojne industrije. Srazmjerno veliki broj hidro i termo energetske potencijal i velike zalihe uglja i metala, omogućili su proizvodnju: više od polovine jugoslovenske proizvodnje uglja, 70 procenata ruda i metala željeza, alumunijuma, olova i cinka, te skoro 50 procenata proizvodnje elektirčne energije. Također, veliki dio kemijske industrije (na bazi azota i klora) bivše Jugoslavije bio je lociran u BiH. Tadasnja orijentacija na intenzivnu eksploataciju prirodnih resursa sa pretezn zastarjelim i visoko zagadjujucim tehnologijama i devastacijom okolisa, uz od održave diktirane netrzišne cijene sirovina i energije, nije omogućavala uspostavu i održavanje ravnoteže između razvoja privrede i zaštite okoline, odnosno održiv razvoj BiH.

I pored teske situacije uzrokovane ratom. BiH se, kroz nekoliko regionalnih međunarodnih programa, poduzetih od 1997. uspjela uključiti u proces razvijanja ove ideje i održivog razvoja na principima zaštite okolisa. To su prije svega programi PHARE i CARDS Evropske zajednice i projekti Svjetske banke: Nacionalni akcijski plan za okolis/NEAP BiH i Strategija gospodarenja krutim otpadom u BiH, te regionalni program obnove okolisa u Jugoslovenskoj Evropi /REReP u okviru Pakta stabilnosti, zatim drugi regionalni programi: mediteranski i podunaski, u okviru Međunarodnog akcionog plana (MAP) i projekta ICPDR (Internacional Commission of Protection of the Danube River) i DABLAS (Danube-Black Sea) u okviru Dunavske konvencije i Konvencije o Crnom moru.

Kada govorimo o okolisu i njegovoj zaštiti, mislimo prije svega na prirodni resurs kao razvojnu kategoriju svake društvene zajednice. Generalno gledano, pa tako i u BiH, svi resursi su međusobno zavisni i povezani a ključni među njima je covjek koji – korištenjem resursa – narušava ili uspostavlja okolisnu ravnotežu, pricinjava stetu ili korist susjednim ljudskim zajednicama i vlasitim ili buducim generacijama. Svoje ponasanje ili odnos prema okruženju on izrazava u skladu sa svojim kulturnim odbrascem (paradigmom)*

Upravljanje okolisem/zivotnom okolinom

Zakonski okvir

Prepoznavajui zastitu okolisa kao intersektorski problem i interdisciplinarnan po karakteru, BiH je u poslijeratnom periodu pocela intenzivnije razvijati svoje temeljne zakonske propise i programske dokumente u oblasti zaštite okolisa, koji slijede aktuelne trendove u svijetu. Do sada je realizirano slijedeće:

1. set okolisnih zakona (EU/EC PHARE Program
2. Nacionalni akcijski plan zaštite okolisa BIH/NEAP BiH sa utvrđenim

-
- Kulturni obrazac koji je moguć u BiH je u skladu sa temeljnim principom tzv. «dubinske ekologije» (Naess, 1972.) koja podrazumijeva principe diverziteta, kompleksnosti (ne komplikovanosti) autonomije, decentralizacije, simbioze i egalitarizma. Ova paradigma savršeno odgovara specificnim potrebama i uredjenju BiH, ne sputavajući ostvarene cjelovite politike i strategije razvoja. U njoj se veliki značaj daje kulturi (nauci, vjeri, moralu, umjetnosti, knjizevnosti, obicajima i sl.) Ovaj kulturni obrazac postuje razlicitost, ne stvarajući sukobe. Potrebno je da ova paradigma u cjelini zazivi u Strategiji razvoja BiH - PRSP Okolisnim prioritetima rješavanja i pripremljenim konkretnim projektima zaštite okolisa za donatorsku konferenciju (preko 400) – World Bank Program

3. Strategija gospodarenja krutim otpadom u BiH – EU/EC PHARE Program
4. Izvjestaj BiH o stanju okolisa / Svjetski summit o zaštiti okolisa i održiv razvoj, Johannesburg, 28. avgusta do 9. septembra 2002. godine

Institucionalni okvir

Problematika okolisa, prema Ustavu BiH, u nadležnosti je entitetskih ministarstava. Da bi se entitetske politike u oblasti okolisa koordinirale i harmonizirale u okviru cijele BiH, 1998. godine je, na osnovu Memoranduma o razumijevanju, utemeljeno međuentitetsko tijelo – Koordinacijski odbor za okolis/zivotnu sredinu.

Od proslave godine, na nivou BiH, postoji Upravni komitet za zaštitu okolisa i održivi razvoj (UKOOR), a prema najnovijem Zakonu o ministarstvima i upravi BiH, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa je odgovorno (sa entitetskim ministarstvima) za izvršavanje međunarodnih okolisnih obveza na području cijele zemlje. U dosadašnjoj praksi pokazala se potreba za osnivanjem Agencije za okolis na razini BiH.

Prioritet i mjere

Za sektorske prioritete u oblasti zaštite životne okoline najbitniji su prijedlozi saržani u programskom dokumentu NEAP-a, jer su proizasli iz analiza stanja okolisa u BiH u protekle dvije godine. Oni su rezultirali operativnim akcionim planom u osam prioriternih oblasti sanacije i unapredjenja zaštite životne sredine, da bi se istakli oni projekti iz oblasti zaštite okoline u BiH u protekle dvije godine. Oni su rezultirali operativnim akcionim planom u osam prioriternih oblasti sanacija i unapredjenja zaštite okolisa, da se istakli oni projekti iz oblasti zaštite životne okoline koji mogu doprinijeti smanjivanju siromastva. Te oblasti su:

- Vodni resursi/otpadne vode
- Održiv razvoj ruralnih područja
- Upravljanje okolisem (informacioni sistem/integralno planiranje-edukcija)
- Zaštita bioloske i pejsazne raznolikosti
- Otpad/održiv razvoj privrede
- Javno zdravlje
- Deminiranje

Posebna pažnja je u NEAP-u BiH posvecena mjerama koje treba poduzeti da bi se NEAP povezao sa dokumentom «Program borbe protiv siromastva (PRSP)». U tom cilju, uradjena su cetiri ematska dokumenta (NEAP/PRSP Papers) ciji su zakljucci integrirani u NEAP.

U smislu vec nagalsenog karaktera okolisa kao intersektorskog problema, potrebno je problematiku zaštite životne sredine harmonizirati i uskladiti sa sektorskim politikama, prije svega onih u oblasti voda, industrije, energije, suma, poljoprivrede, transporta, obrazovanja i zdravstva. Da bi se pokrenule konkretne dugorocne aktivnosti, sukladno sa NEAP-om BiH i sa jasnim stateskim ciljeima i mjerama u prioriternim oblastima, pripremljeno je i odabrano 50 do 60 prioriternih projekata iz NEAP-a u konkurenciji od preko 450 prijedloga projekta.

Zakonodavstvo

Uz usvajanje sveobuhvatnih i temeljnih okolisnih zakona, neophodna je njihova razrada u podzakonske akte i provedbene propise. Pokazala se potreba i za drugim specijaliziranim zakonima i propisima u pojedinim oblastima zaštite životne sredine, te je ta potreba u iskazana u toku realizacije NEAP-a kroz prijedlog njegovih ciljeva i mjera. Iz nekih od predlozenih projekata NEAP-a BiH takodjer proistice potreba za odgovarajucoim propisima kojima se uredjuju kljucna pitanja iz konkretnih oblasti zaštite životne sredine.

Kvalitet vazduha i klimatske promjene

Stanje

U regionu Juzne Evrope, kome pripada i BiH, pored projektovanog daljeg porasta temperature u opsegu od 2-3C iznad sadasnjeg prosjeka, ocekuje se i smanjenje padavina od 5 do 15%, narocito u toploj

polovini godine i, s tim u vezi, smanjivanje vlaznosti zemljišta za 15 do 25%. Pored navedenih promjena u režimu temperature i padavina, značajne promjene očekuju se i u pogledu intenziteta i frekvencija klimatskih ekstrema kao što su olujne nepogode praćene gradom, električnim praznjenjima, razornim dejstvom vjetrova, poplavama, zatim dugotrajne suše, toplotni talasi, ekstremno visoke i niske temperature, smanjenje snježnog pokrivača i mase snijega, pomjeranje klimatskih zona prema većoj nadmorskoj visini i visoj geografskoj širini, uslovi pogodni za sumske požare, klizista, povećanu eroziju i druge oblike degradacije zemljišta, kao i uslovi sinergetskog djelovanja klimatskih promjena i zagađenog vazduha, voda i tla na povećanu degradaciju biodiverziteta, a naročito sumskih skosistema itd. Očekivane klimatske promjene će u bliskoj budućnosti u velikoj mjeri uticati na raspoloživost prirodnih resursa (vode, zemljišta, šume, biodiverzitet) i time predstavljati limitirajući faktor u borbi za iskorjenjivanje siromastva i ostvarivanja održivog razvoja.

Prioriteti

Prijedlozi rješavanja u ovom segmentu zaštite životne okoline imaju za cilj stvaranje osnovnih pretpostavki za formulisanje i vođenje dobre politike prema okolini u okviru klimatskih promjena i kvaliteta vazduha, iz čega proizilaze prioriteta i mogući projekti od značaja za bezbjednost stanovništva (zaštita ljudskih života i materijalnih dobara od razornog dejstva prirodnih nepogoda i katastrofa atmosferskog i hidrološkog porijekla) ocjenu i upravljanje rizikom od tih prirodnih katastrofa, racionalno korištenje i efikasno upravljanje prirodnim resursima u kontekstu smanjivanja siromastva:

- smanjivati emisiju korištenja energije
- povećati efikasnost korištenja energije
- promovirati širu korištenje obnovljivih izvora energije
- racionalno koristiti i unaprijediti sumske ekosisteme, vodne resurse i zemljište radi ublažavanja posljedica klimatskih promjena i suzbijanja dezertifikacije zemljišta,
- uspostaviti sisteme rane najave i prognoze atmosferskih nepogoda i klimatskih ekstrema
- razvijati strategiju adaptacije na izmjenjene klimatske uslove na teritoriji BiH

Mjere

- Uspostaviti katastar emisija polutanata i zagađivača u atmosferu prema međunarodnoj metodologiji (npr. CORINAR, COLESTAR, SELESTAR ili PRTR) uključujući i informacije o vrstama i količini emisija štetnih gasova i prekograničnom prijenosu štetnih materija,
- Uspostaviti sistem kontrole efikasnosti izgaranja fosilnih goriva
- Unaprijediti hidrometeorološki informacijski sistem i adekvatno uključiti BiH u operativne sisteme i nužno-tehničke programe Svjetske meteorološke stanice (Regionalni i Globalni osmatrački sistem, Svjetski klimatski program, Program globalnog praćenja promjena hemijskog sastava atmosfere i sadržaja ozona u atmosferi, praćenja radioaktivnosti, rane najave i prognoze atmosferskih nepogoda i klimatskih ekstrema u cilju zaštite od elementarnih nepogoda i zaštite u slučaju tehnoloških katastrofa i industrijskih nesreća u prekograničnom kontekstu)
- Istrživati osjetljivost pojedinih privrednih aktivnosti na klimatske promjene i izraditi strategiju adaptacije na izmjenjene klimatske uslove na teritoriji BiH
- Sprovesti Državni program eliminacije ODS tvari koje oštećuju ozonski omotač
- Izraditi skup indikatora i razviti sistem informisanja o održivom razvoju
- Uključiti probleme klimatskih promjena u nastavne programe svih nivoa obrazovanja, osniati posebne studijske obrazovne grupe iz oblasti meteorologije i klimatologije na univerzitetkom stepenu obrazovanja i uvesti programe jačanja svijesti javnosti

Voda

Stanje

Javnim sistemom vodosnabdijevanja obuhvaćena je polovina domaćinstava i drugih subjekata u BiH. Izvori snabdijevanja su uglavnom zasnovani na korištenju podzemnih voda (89% ukupnih izvora) vod iz rijeka (10,2%) i voda iz prirodnih i vjetrovskih akumulacija (0,8%).

Stepanj obuhvaćenosti stanovništva kanalizacionim sistemom iznosi 56% urbane populacije. U predratnoj BiH je samo 7 gradova imalo izgrađena postrojenja za tretman komunalnih otpadnih voda, od čega je 5 i danas u funkciji. Opterećenje vodnih tokova industrijskim otpadnim vodama imalo je nivo koji je

ekvivalent opterećenju koje bi stvorilo 6,8 miliona stanovnika, a opterećenje komunalnim otpadnim vodama imalo je nio ekvivalenta broju 2,7 miliona stanovnika.

Sistematsko ispitivanje kvaliteta površinskih voda u BiH se prati na 58 profila. Međutim, kompletna oprema za monitoring kvaliteta voda je u toku, rata uništena a ponovno uspostavljanje mjernih stanica je poroi odvija se postupno (Una, Neretva, Bosna).

Mjere

- Uspostava sistema upravljanja rijecnim slivovima
- Izrada strategije koristenja voda i odbrane od stetnog djelovanja voda
- Izradu studija podobnosti povezivanja vodotoka Save s plovnim sistemom Evrope
- Izgradnja i rekonstrukcija sistema za preciscavanje otpadnih voda i kanizacionih sustava
- Izrada studija upotrebljivosti geotermalnih voda za grijanje, proizvodnju hrane u vodi, liječenje i turizam.

TLO

Stanje

Zemljiste, posebno obradivo, ključni je i limitirajući resurs razvoja proizvodnje hrane, a posebno ruralnog razvoja. Inventarizacija zemljišta, te procjene kontaminacije i erozije tla dijelovi su neophodne i stalne brige o stanju zemljišta i treba da budu sastavni dio politike u ovoj oblasti. Zakon o zaštiti zemljišta nije u setu okolisnih zakona. Ni u predloženom Zakonu o prostornom uređenju zemljište nije adekvatno tretirano, niti je u njemu promovirano integralno upravljanje bilo jednim ili drugim. Intencije međunarodne zajednice je da se prostorom i resursima u njemu (uključujući zemljište) integralno upravlja, pa politika prema zemljištu treba da bude sastavni dio politike prostornog planiranja.

Mjere

- Projekat inventarizacije ostecenih zemljišta u BiH
- Procjena zagadjenosti poljoprivrednog zemljišta i vode, kao podrška strategiji održivog poljoprivrednog razvoja i strategiji zaštite i unapređenja zdravlja
- Osnivanje Agencije za konverzaciju i upravljanje zemljištem i za koordinaciju rada ministarstava za prostorno uređenje i okolis i ministarstva za poljoprivredu, vodoprivredu i sumarstvo na nivou entiteta ili države
- Edukacija o značju zemljišta za održivi razvoj

ŠUME

Kao jedan od najznačajnijih resursa BiH, šume su bitan činilac razvoja u cjelini, te im se mora pokloniti posebna pažnja.

- Izraditi program razvoja sumarstva
- Izraditi plan deminiranja poljoprivrednog i sumskog zemljišta prema bonitetu zemljišta sa mapama prioriternih zona (GIS)
- Opremiti smjeneski centar i rasadnik
- Pratiti zdravstveno stanje sumapokrenuti programe revitalizacije visokih degradiranih šuma, sikara i goleti

Sa stanovista održivog razvoja i suzbijanja siromastva:

- Izrada studije šuma i voda BiH na okolisnu ravnotežu Srednje i Jugoslovske Evrope
- Izrada strategija razvoja sumarstva i prerade drveta
- Zasnivanje pilot projekta plantaznog uzgoja šuma. Mnogi degradirani, devastirani i napušteni prostori mogli bi biti pogodni za plantazni uzgoj šuma. Mnogi degradirani, devastirani i napušteni prostori mogli bi biti pogodni za plantazni uzgoj šuma, na poznatim domaćim ali i drugim sumskim vrstama. U pripremi je pilot projekat razvoja mreže rasadnika poznatih i novih sumskih vrsta i za istraživačke aktivnosti u ovoj oblasti.

Kruti otpad

Prioriteti

Vec realiziranom Strategijom upravljanja cvrstim otpadom definirana je buduca politika zbrinjavanja krutog otpada u BiH, po konceptu regionalnog deponiranja putem medjuopstinskih organizacija za gospodarenje otpadom i njegovog odlaganja na sanitarnim deponijama regionalnog tipa.

U ovoj verziji Strategije razvoja PRSP predvidjene su dvije varijante prelaznog rjesenja regionalnih sanitarnih deponija sa 16 (entitetskih) i 14 (medjuentitetskih) lokacija, koje bi rezultirale dugorocnim rjesenjem sa 5 vecih regionalnih sanitarnih deponija u cijeloj BiH
Predložene regionalne deponije su za regije: Bihac, Bugojno, Gorazde, Gracanica/ Lukavac, Livno, Mostar, Tesanj, Tuzla i Zenica, dok su u RS: Banja Luka, Bijeljina, Doboj/Teslic, Foca/Srbijne, Gacko, Prijedor, Vlasenica.

Mjere

- Usvajanje strategije upravljanja otpadom sa operativnim programom za njenu implementaciju na konceptu regionalnih sanitarnih deponija
- Otklanjanje divljih odlagalista otpada, sanacija degradiranih podrucja i postojećih deponija
- Razvoj i prihvatanje osnovnog sistema propisa u podrucju upravljanja otpadom u skladu sa EU dokumentima
- Uspostavljanje baza podataka o izvoru, kolicini, vrsti otpada, objektima za zbrinjavanje otpada, akterima postupanja sa otpadom
- Izrada i usvajanje okvirnog zakona o reciklazi i preradi sekundarnih sirovina.
- Uspostavljanje berze otpada. Izdvajanje korisnih materijal iz otpada je tradicionalno podruje najsiromasnijih slojeva stanovnistva

Prostor

Sa stanoista razvojne odrzivosti, smanjenja siromastva i mogucnosti iznalazenja finansijske podrške najveći opšti značaj imaju:

- Izrada programa i plana prostornog uredjenja u BiH
- Osnivanje javnih korporacija za saobracaj.
- Izrada projekta upravljanja gradskim saobracajem
- Izrada studije o opravdanosti izgradnje evropskog puta Brisel – jadranska obala Grčke, s krakom Sarajevo – Solun
- Izrada studije o opravdanosti izgradnje evropske pruge Trst-Sarajevo-Solun, inicirane Jadranskom inicijativom
- Uskladjivanje ekoloskih standarda kvaliteta u BiH sa standardima EU
- Ratifikacija medjunarodnih dokumenata o odrzivom razvoju. Ratifikaciji bi trebalo da predhodi komparativna studija opravdanosti njihove primjene, prioriteta i nuznih koraka u prilagodjavanju domacih propisa zahtjevima dokumenata koji se ratifikuju
- Uspostavljanje baze podataka o stanovnistvu, nekretninama, prostornim jedicama, pravnim licima i zakonskim normama i standardima s odgovarajucim GIS alatima
- Izrada pilot studija o urbanom razvoju gradova Sarajevo i Banja Luka. Urban koncept koji ce morati pocivati na minimizaciji stete po okolis, bice potrebno redefinisati, a problem se najvise osjeti u najvećim gradoima
- Pokretanje dva - tri pilot projekta urbanizacije ruralnih naselja.
- Donosenje okvirnog zakona o integralnom upravljanju prostorom

Bioloska i geoloska raznolikost, kulturno i prirodno naslijeđe

Bioloska raznolikost: BiH je jedna od najbogatijih po raznolikosti domestikiranih divljih vrsta biljaka i zivotinja

Geoloska raznolikost: Iz aspekta eoloske raznolikosti BiH je jedan od najspecificnijih regiona u Evropi. Dinamican reljef, pravac pruzanja planinskih masiva, hidrograska mreza, blizina Jadranskog mora uvjetovali su širok spektar tipova klime

Prioriteti:

- Izraditi Strategiju i Nacionalni akcioni program za uravnoteženo upravljanje bioloskom, geoloskom i pejsaznom raznovrsnoscu
- Izrvstiti ekolosku kategorizaciju stanista (habitata) u skladu sa CORINE-biotop mapping metodologijom,
- Formirati nacionalnu banku gena za domestificirane biljke i zivotinje
- Uspostaviti odrzivo upravljanje endemskim i refuijalnim cenrima (kanjoni rijeka une, Sane, Neretve, Vrbasa, Drine, Plive, Tinje, doline Trebizata
- Izraditi strategiju i Nacionalni program zastite kulturnog nasljedja u prirodnom okruzenju

Javno zdravlje – uspostaviti program sistematskog pracenje odredjenih parametara radioaktivnosti vazduha, povrinskih i podzemnih voda, zemljista, kao i dugorocni program ispitivanja mogucih uticaja osiromasenog uranijuma na zdravlje ljudi.

Jacanje statistike u oblasti zastite okolisa/zivotne sredine

Neophodno je ojacati statistiku u oblasti zivotne sredine kao permanentnu aktivnost u okviru djelokruga entitetskih organa i ogana BiH nadleznih za pitanja statistike.

Izvori finansiranja

S obzirom da ce u periodu realizacije Razvojne strategije BiH – PRSP biti neophodna pomoc medjunarodne zajednice to je, uz prioritete akcionog plana za sektor okolisa neophodno identificirati realne izvore finansiranja, kao sto su:

- Entitetski ekoloski fondovi cije je uspostavljanje predvidjeno paketom zakona iz oblasti zastite zivotne sredine
- Bilateralne i multilateralne donacije
- Sredstva pomoci EU namjenjena BiH u okviru EU/EC CARDS program za period 2002 – 2007,
- Medjunarodni fondovi u kojima BiH kao potpisnicaglobalnih konvencija ima pravo na tehnicku pomockao sto je Globalni fond za zivotnu sredinu /GEF koji dodjeljuje grantove zemljama u razvoju , za aktivnosti u oblasti klimatskih promjena, ocuvanja biodiverziteta ukljucujuci sumske ekosisteme, suzbijanje suse i desertifikacije, zastitu medjunarodnih vodotokov, kontrolu i smanjenje upotrebe perzistetnih organskih jedinjenja (POPs), zatim za jacanje kapaciteta i multisektorske aktivnosti za navedene fokalne oblasti GEF-a
- Finansijska sredstva za ucesce u Sestom okvirnom programu EU za istrazivanja i tehnoloski razvoj za eperiod 2002 – 2006. godina
- Kreditna sredstva Svjetske banke, Evropske banke za obnovu i razvoj /EBRD, Evropske investicione banke/EIB i pojedinih zemalja.

Infrastruktura

Izgradnja infrastrukturnih objekata i pružanje usluga u oblasti transporta, energije, telekomunikacija i voda ključ je ekonomskog razvoja svake zemlje pa i zemalja Jugosistocne Evrope. Bez adekvatnog transportnog sistema, trgovinsko povezivanje susjednih zemalja nije moguće, kao ni bez adekvatnih komunikacionih sistema. Zbog toga je jedan od ciljeva Pakt stabilnosti poboljšanje kvaliteta infrastrukturnih usluga u zemljama Jugosistocne Evrope.

Izvod iz izlaganja prof.dr Mustafe Omanovic sacinio Odbor za pripremu Konferencije.

LOKALNI RAZVOJ-LOKALNE AGENDE - prof. dr. Sefket Goletic LEAP ili LA-21

Nekoliko posljednjih decenija ulažu se naponi u sveopću zaštitu Zemlje, što je rezultiralo donošenjem Programa o Zemlji (Agenda 21) u Riu 1992. godine. Shodno ovom programu, kao i postojećim međunarodnim konvencijama i deklaracijama, te najnovijim domaćim ekološkim propisima, neophodna je promjena ukupne svijesti čovjeka prema svojoj okolini, koja treba da rezultira u novoj filozofiji **održivog ili uravnoteženog razvoja**.

Jedino principi održivog razvoja mogu obezbijediti razvoj društva bez izraženih štetnih posljedica po okolinu i zdravlje ljudi. Da bi se to postiglo prethodno treba promijeniti filozofiju ekološkog shvatanja okoline i razvoja društva.

Nažalost, implementacija Agende 21 u BiH nije efikasna zbog niza problema, posebno zbog nedostatka okolinskih propisa (u F BiH tek su usvojeni, a u RS usvojeni prošle godine), manjka ekološke svijesti, nedovoljne ekološke edukacije i ekološkog informisanja.

Za implementaciju principa i načela Agende 21 potrebna je organizirana edukacija stanovništva svih uzrasta i nivoa, potrebno je angažovanje svih segmenata društva, a naročito NVO, sredstava javnog informisanja i obrazovnih ustanova.

Obrazovne ustanove, odnosno planska edukacija, NVO i sredstava javnog informisanja su odgovorni za razvoj i postizanje **ekološke etike i morala**, koji predstavljaju ključne faktore budućeg uspjeha u ovoj (ekološkoj) oblasti.

Ekološka edukacija predstavlja jedan od ključnih faktora uravnoteženog-održivog razvoja. Osnovni zadatak ekološke edukacije sastoji se u prenošenju i usađivanju znanja, progresivnih vrijednosti i normi ponašanja prema životnoj sredini. Prenosjenje znanja, odnosno informisanje stanovništva o problemima čovjekove životne sredine, o ekološkim krizama, o društvenim mjerama i akcijama u tom pravcu nesumnjivo je jedan od najsnažnijih faktora razvoja ekološke svijesti i aktivnog ponašanja u odnosu prema okolini. Edukacija u ovoj oblasti je neophodna, zbog sve izraženijeg sukoba čovjeka i prirode, ali mora biti kvalitetno organizovana i realizovana. Jedino tako se mogu očekivati povoljni krajnji efekti.

Nažalost, ne možemo se pohvaliti da smo do sada uradili dovoljno na osviještenosti o zaštiti okoline. Potpuno je jasno da sve dok čovjek ne bude dobro upoznat sa tim kako do zagađenja dolazi i šta sve utiče na ugrožavanje okoline, koje su dalekosežne posljedice i kakve odgovarajuće akcije mora preduzeti u svom mjestu boravka, na svom radnom mjestu i širem okruženju, ne može se očekivati da aktivno doprinosi opštim nastojanjima na očuvanju i unapređenju okoline.

Ekološku svijest čini nekoliko elemenata: informacije, ljubav prema prirodi, sposobnost čovjeka da kontroliše svoje ponašanje prema prirodi (okolini), a ista se razvija učenjem. Zbog toga treba omogućiti što većem broju korisnika da dobiju pozitivne informacije spoznajnog karaktera, naročito mladi naraštaji.

Ekološki svjestan čovjek ima informacije o prirodi i životnoj sredini uopšte i odnosi se prema prirodi sa velikom ljubavi, zbog čega kontroliše svoje ponašanje prema prirodi, odnosno svojoj okolini, potpuno svjestan da ovisi od nje.

Mašinski fakultet u Zenici je kao nastavno-naučna ustanova prepoznao namjere savremenog društva u Evropi i Svijetu za osposobljavanje kadrova koji su spremni da riješavaju različite okolinske probleme na principima Programa za 21. vijek. Ova ustanova raspolaže sa relevantnim kadrovima koji se bave ekološkom i okolinskom problematikom. Jedna od najznačajnijih aktivnosti ove ustanove jeste ekološka edukacija različitih korisnika, koja se realizuje po savremenim metodama i korištenjem savremene tehnike, uz obaveznu izradu prigodnog propagandnog materijala.

Svaka općina radi **LEAP** na svoj način, a razlike su u organizaciji grupe koja priprema LEAP, u vremenu pripreme, ulozi javnosti i statusu LEAP-a poslije pripreme.

Glavni cilj LEAP-a: da se kreira ekološki plan baziran na širokom konsenzusu između lokalne vlasti (opština), građana i NVO na bazi kojeg bi se tragalo za realnim efikasnim i ekonomski opravdanim rješenjima za pojedine ekološke probleme.

Da bi se ostvario ovaj cilj prvenstveno treba izvršiti identifikaciju lokalnih ekoloških problema, zatim izvršiti njihovu analizu i valorizaciju u smislu uticaja na ljudsko zdravlje, kvalitet okoline i kvalitet života u zajednici sa namjerom:

- da se poboljša ekološka situacija u opštini preko realizacije prvenstveno niskobudžetne strategije dosljednom primjenom propisa, mjera i postupaka,
- da se promoviše i prihvati javno mišljenje i aktivno učešće građana u procesima razmatranja i odlučivanja za poboljšanje i očuvanje okoline,
- da se ojača lokalna vlast u dijelu upravljanja i realizacije programa koji se odnosi na ekološki sektor u opštini,
- da se ojača suživot preko razumijevanja i dogovaranja oko rješavanja zajedničkih problema itd.

Razlozi za sprovođenje LEAP-a su:

- unapređenje sardnje unutar sektora i između sektora,
- doprinos stvaranju partnerskih odnosa na lokalnom nivou,
- unapređuje mogućnost učestvovanja građana u donošenju odluka koje se tiču životne sredine,
- povećava nivo informisanosti i znanja o ekološkim problemima,
- donosi više stručnosti u kreiranju ekološke politike,
- pomaže procesu uspostavljanja prioriteta,
- otkriva nedevojno istražena i ugrožena područja u oblasti životne sredine,
- povećava mogućnost lokalnih zajednica da se suoče sa ekološkim problemima,
- doprinose izgradnji konsenzusa o ekološkim prioritetima,
- ohrabruje ekonomski racionalno donošenje odluka,
- doprinosi očuvanju i poboljšanju ekoloških uslova.

Faze LEAP-a su:

1. Planiranje i otpočinjanje projekta,
2. Prepoznavanje i rangiranje ekoloških problema sredine,
3. Izrada programa ekoloških akcija,
4. Sprovođenje programa ekoloških akcija i
5. Praćenje i vrednovanje lokalnih programa ekoloških akcija.

NVO mogu dati značajan doprinos u edukaciji i implementaciji Agende 21 i LEAP-a.

Održivi razvoj, čija je ključna odrednica zaštita okoline, može se postići samo kordiniranom akcijom svih sektora društva:

- lokalna vlast
- biznis
- ženska populacija
- sindikat
- poljoprivrednici

- naučna i stručna lica
- NVO i tako dalje.

U poglavlju 28 Povelje posebno se ističe značaj lokalne vlasti u održivom razvoju, kao i izradi LEAP-a i njegovoj implementaciji.

LEAP mora da obezbjedi neke osnovne korake:

- preporučuje se da se obavezno vrše konsultacije sa NVO i širom javnošću,
- da se organizuju debate različitih sektora i grupa civilnog društva kako bi se utvrdile prioritetne akcije u zaštiti okoliša i usaglasile vizije za budućnost,
- ukazuje se na značaj akcija lokalne uprave na poboljšanju neposrednog odnosno sopstvenog okruženja, tzv. akcija "čišćenje ispred svog sopstvenog praga",
- sugeriše se izrada akcionih planova za rješavanje različitih problema kao što je urbana obnova, snadbjevanje stanovništva pitkom vodom, zbrinjavanje otpada,
- u tom kontekstu svakog specifičnog programa potrebno je jasno definisati i sprovesti prioritete iz LEAP-a,
- dali oni mogu da zadovolje potrebe građana u dogovorenoj strategiji razvoja i upravljanja socijalnom politikom, naročito kada se radi o problemima ugrožavanja održivosti koje nemože na vrijeme da detektuje i riješi glomazni državni aparat,
- dali građani mogu da budu "treći sektor" u Parlamentu u situaciji kada nedostaje mjesta za različitost, odnosno u situaciji piramidalnog podržavanja svih društvenih resursa.

Svaki ekološki problem u okviru LEAP-a treba sagledati kroz 3 sekcije:

- stanje okoline,
- ciljevi i vizije,
- akcioni plan - projekti.

Ekonomski razvoj se ne može zaustaviti, ali morao bi mu se promjeniti smjer. To znači ključnu promjenu u shvatanju pojma ekološke zaštite i održivog razvoja, jer je postalo jasno da to daleko više ovisi od onih koji upravljaju ekonomijom, odnosno eksploatacijom prirode. Pretvaranjem tih novih spoznaja u djelo znači prijelaz na održive, uravnotežene oblike razvoja. Prijelaz na održiv oblik razvoja moguć je samo ako se izvrše temeljite promjene na svim sektorima: u poljoprivredi, industriji, u organima vlasti, NVO, obrazovanju itd.

Poslije Rija svijet prelazi na održivi razvoj i treću generaciju upravljanja okolinom. Radi se o nastojanju da se uskladi razvoj sa okolinom:

- promjena obrasca potrošnje resursa,
- racionalno korištenje resursa,
- smanjenje količine otpada,
- racionalno korištenje energije,
- očuvanje kvaliteta okoliša,
- očuvanje biodiverzibiliteta.

Postizanje ovih ciljeva može se ostvariti samo:

- planskom i kvalitetnom ekološkom edukacijom (prenosom informacija),
- razvojem i izgradnjom ekološke svijesti, koja se može postići samo kroz dobro osmišljenu plansku edukaciju i kroz učešće obrazovnih ustanova, NVO i sredstava informisanja,
- dosljednim poštivanjem ekološke etike i morala u svakoj prilici i na svakom mjestu,
- tolerancijom i razumijevanjem između svih sektora (lokalna vlast, NVO, građani, , obrazovne ustanove, informacije, sredstva javnog informisanja i druge institucije),
- tolerancijom između čovjeka i okoline u svim prilikama i na svakom mjestu,
- odlučnošću svakog pojedinca i svake institucije za popravljanjem ekološkog stanja i postizanjem održivog razvoja,
- planiranjem ekoloških aktivnosti na svim nivoima i dosljednim provođenjem tih planova,
- razumijevanjem i potpunom primjenom principa i načela održivog razvoja itd.

Uloga NVOa u razvoju regiona - Alida Covic, Heinrich Boell

- Predstaviti Fondaciju u rad Fondacije u Regionu
  - Zasto NVO sektor kao tezisna radna grupa?
- Rad u oblasti zastite okolisa:
  - Strateski partneri
  - Vlastite aktivnosti i projekti
  - Planovi za naredne periode
  - Stipendisti
- Uloga NVO sektora u razvoju regiona
  - Vaznost postojanja NVO sektora (prosec odlucivanja i informiranja)
  - Vaznost kvaliteta rada NVO sektora i njegove profesionalizacije
  - Saradnja NVOa na lokalnom, nacionalnom i regionalnom nivou
    - Prevazilazenje granica i barijera
    - Saradnja sa lokalnim vlastima i ostalim udruzenjima i poslovnim subjektima
    - Globalizacija
    - Razmjena iskustava i znanja
- Uloga Fondacije i medjunaroinih institucija u radu NVOa

Zakljucak:

Postojanje NVO sektora je osnova i jedan od strateskih grana postojanja demokratskog drustva. Nevladine organizacije su predstavnici javnog mjenja, javnosti, sposobni da detektuju, otkriju i ponude rjesenje problema u zivnom okruzenju. One trenutno nisu dovoljno jake, ali proces razvoja i jacanja NVOa, kroz profesionalizaciju rada i razmjenu iskustava sa drugim organizacijama vodi, definitivno, kvalitetu rada i boljem ispunjavanju zeljenih ciljeva. Saradnja, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom/regionalnom nivou, je koristan alat, ne samo u ukazivanju na probleme, prikupljanju potpisa za peticije i organizovanju javnit tribima, pri razmjeni iskustava i jacanju rada, ali i rjesavanju problema koji su nam svima zajednicki.

Okolis i ugrozesnost zivotne sredine je zajednicki problem svih nas. Globalno zagrijavanja ne poznaje granice, i ako USA ne prihvati Kyoto protokol to se tice svih nas. Ugrozenost nasih rijeka, tla i zraka, ne moze biti rjesavano negdje "nizvodno", nego problemu, ako ga zaista zelimo i nastojimo rjesiti, treba pristupiti zajedno. Ekoloske NVOe su prve, jos u toku rata, prevazisle nacionalne netolerantnosti i pocele sa rjesavanjem problema zajedno, udruzenim snagama, bez obzira na to odakle dolazimo i kojeg smo spola. Sada je ta saradnja puno jaca i prisutna je u svim NVOima. Zasto ne nastaviti tako dalje? Takodje, moramo biti svjesni da preko noci ne mozemo napraviti mnogo, i da je snaga i istrajnost nesto sto na treba i na sto moramo racunati. Dobrom organizacijom i zajednickim radom postizanje rezultata ce biti na puno visem nivou.

PRILOG KONFERENCIJI - DISKUSIJE I KOMENTARI

Kao prilog diskusiji, ljubaznoscu gospodje **Dalile Jabucar**, koja je izvrsni direktor Instituta za hidrotehniku GF u Sarajevu, prisutni su uspoznati sa Projektom uredjenja korita rijeke Usore do Kalosevica, a Institut za hidrotehniku GF u Sarajevu je 2.000. godine izradio ovaj projekat:

Prednost projekta

- Od ukupno plavljenih 1800 ha, zastitilo bi se 1600 ha
- Realizacijom ovog projekta bi se uspostavila kontrolisana eksploatacija, kao i zastite priobalja od stvaranja divljih deponija otpada
- Uz regulaciju korita rijeke Usore, sa sto manje dodatnih radova, moguće je organizirati hidroenergetsko koristenje rijeke Usore na razmatranoj dionici (Egod.sred.=30.782 GWh/god; GWh/god; Nsred.=3.513 MW/god)
- Prednost je u mogucnosti fazne realizacije objekata za hidroenergetsko koristenje rijeke Usore
- Prednosti ce se pokazati i u boljoj zastiti poljoprivrednih površina koje su do sda stalno ugrozene od velikih voda, a u periodima susa moci ce se obezbijediti navodnjavanje
- Jezera i rijeke su oduvijek bili mjesta za rekreativne aktivnosti. Uredjenjem korita rijeke Usora i izgradnjom akumulacionih bazena omogucit ce se razvoj sportskog ribolova kao i rekreacije naovm podrucju

- Zastita okolisa nema direktnu ekonomsku vrijednost, ali su indirektno koristi po zivot i zdravlje ljudi nemjerljive. Zastitom od poplava zastiti ce se prirodna stanista fazana, kao i ostla flora i fauna po kojima je ovaj kraj poznat.
- Na 5 pregradnih mjesta ce se obezbijediti povezivanje desne i lijeve obave lijete sto ce olaksati komunikaciju stanovnistvu.
- Uredjenjem korita rijeke Usore poboljsat ce se i vodsnaabdijevanje kao i zastita izvorista
- Iako je trenutno na zadovoljavajucem nivou , izgradnjom hidroelektrana na rijeci Usori znatno bi se poboljsalo snabdijevanje elektricnom energijom tog podrucja.

Koncept tehnickog rjesenja regulacije

Regulisano korito je koncentrirano

- Prekid trenda smanjenja filtracije vode iz Usore u pravcu lokalnih izvorista
- Uskladjivanje sa generalnim konceptom uredjenja sireg podrucja
- Zastita od erozija obala
- Zastita od poplava
- Mogucnost za organiziranu i kontroliranu eksploataciju sljunka
- Mogucnost fazne realizacije
- Minimiziranje troskova izgradnje
- Maksimalno moguće prilagodjavanje prirodnom koritu
- Poboljsanje karakteristika krajolja - ambijenta
- Konstrukcije koje su okolisno prihvatljive - prijateljske za okolis
- Radovi na odrzavanju su nacionalni
- Sa sto manje dodatnih radova moze se organizirati hidroenergetsko koristenje voda Usore na razmatranoj dionici

Koncept tehnickog rjesenja energetskog koristenja rijeke Usora

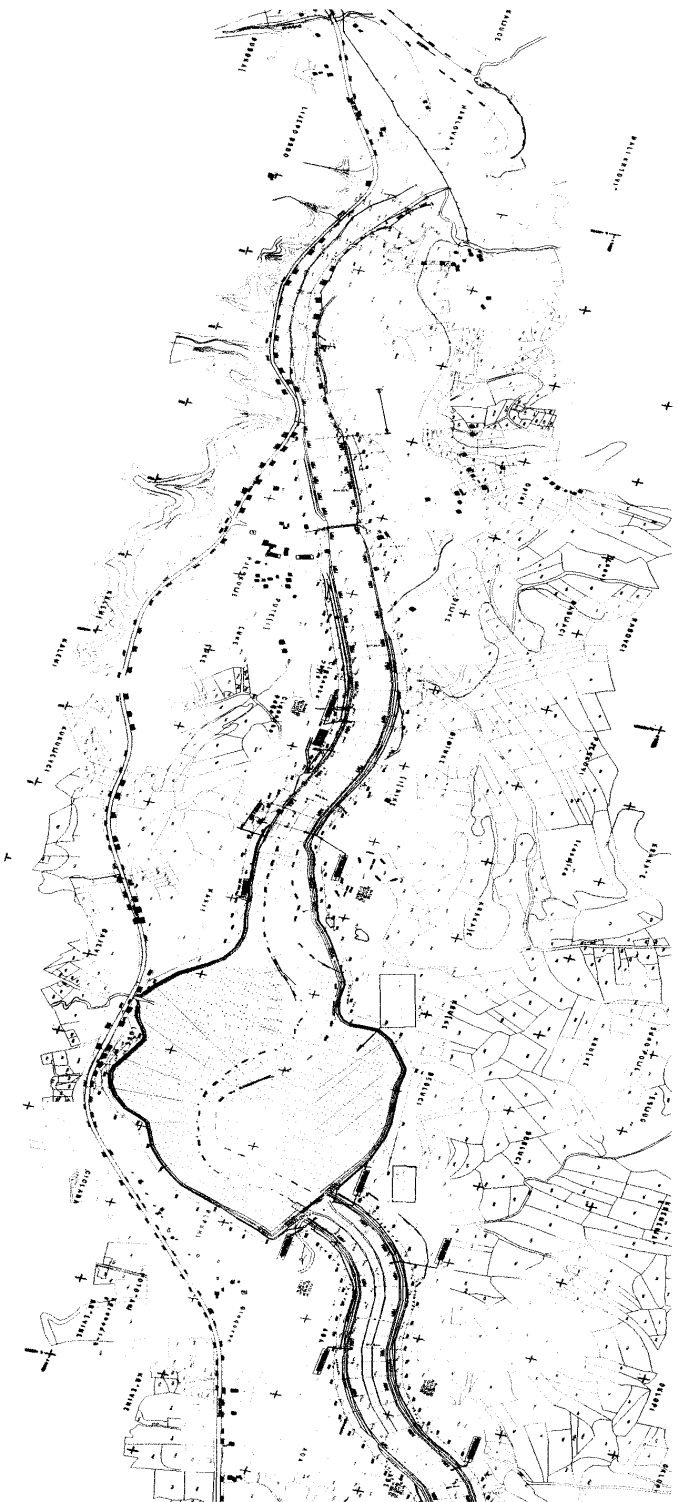
- Raspored pregradnih profila u nizu (kaskadnih rjesenja) uz uslov racionalnog hidroenergetskog koristenja rijeke Usore, odnosno raspolozivog pada posmatranog dijela toka
- Uskladjivanje sa generalnim konceptom uredjenja i namjene sireg podrucja
- Svodjenje potrebnih radova za varijantu energetskog koristenja vodotoka Usore na neophodnu mjeru - minimiziranje troskova izgradnje, uskladjujuci optimale dubine bagerisanja dijelova korita i visine potrebnih nasipa za akumulacione bazene
- Prekid trenda smanjenja infiltracije vode iz Usore u pravcu izvorista
- Mogucnost za organiziranu i kontrolisanu eksploataciju sljunka
- Mogucnost fazne realizacije, odnosno izvodjenja objekat po objekat
- Uredjenje okolnog ambijenta koji je trenutno narusen na datom podrucju
- Da se primjenjuje konstrukcije, odnosno objekti koji su okolisno prihvatljivi - prijateljski za okolis
- Mogucnost za rekreaciju i ribarenje u zoni akumulacionih bazena
- Da radovi predvidjeni za energetsko koristenja vodotoka Usore budu raconalni i u skladu sa cjelokupni uredjenjem okolnog prostora
- Da se uz regulaciju korita rijeke Usore, sa sto manje dodatnih radova, moze organizirati hidroenergetsko koristenje voda na razmatranoj dionici

ZAKLJUČCI -sugestije uz projekat rijeke Usore

1. Ne postoji prostrani plan ovog podrucja ni za jednu od opcina. Zato je neophodno prijedloga planova koje su izradile ove opstine, sto prije usvojiti, kako bi se svi naznaceni problemi vezani za zastitu kvaliteta i kvantiteta voda mogli u narednim fazama projektovanja definirati i inkorporirati u projektno rjesenje
2. Obzirom na tempo razvoja opcina, problem vodosnaabdijevanja se moze samo ublaziti eventualnom izgradnjom dodatnih bunara (prosirenjem kapaciteta postojećih izvorista), a sve do izgradnje akumulacija na rijekama Velika Usora i Krivaja.
3. Preporuka je da svi radovi u neposrednom priobalju moraju biti uskladjeni sa usojenim tehnickim rjesenjem iz ovog projekta. Objekt regulacije sa ili bez energetskog koristenja su skupi i "kruti" u odnosu na lokalne visinske i prostorne promjene. Odnosno lokacije objekta za vodosnaabdijevanje i/ili prosirenja postojećih, moraju uzeti u obzir predlozenu trasu i gabarite uredjenog korita.

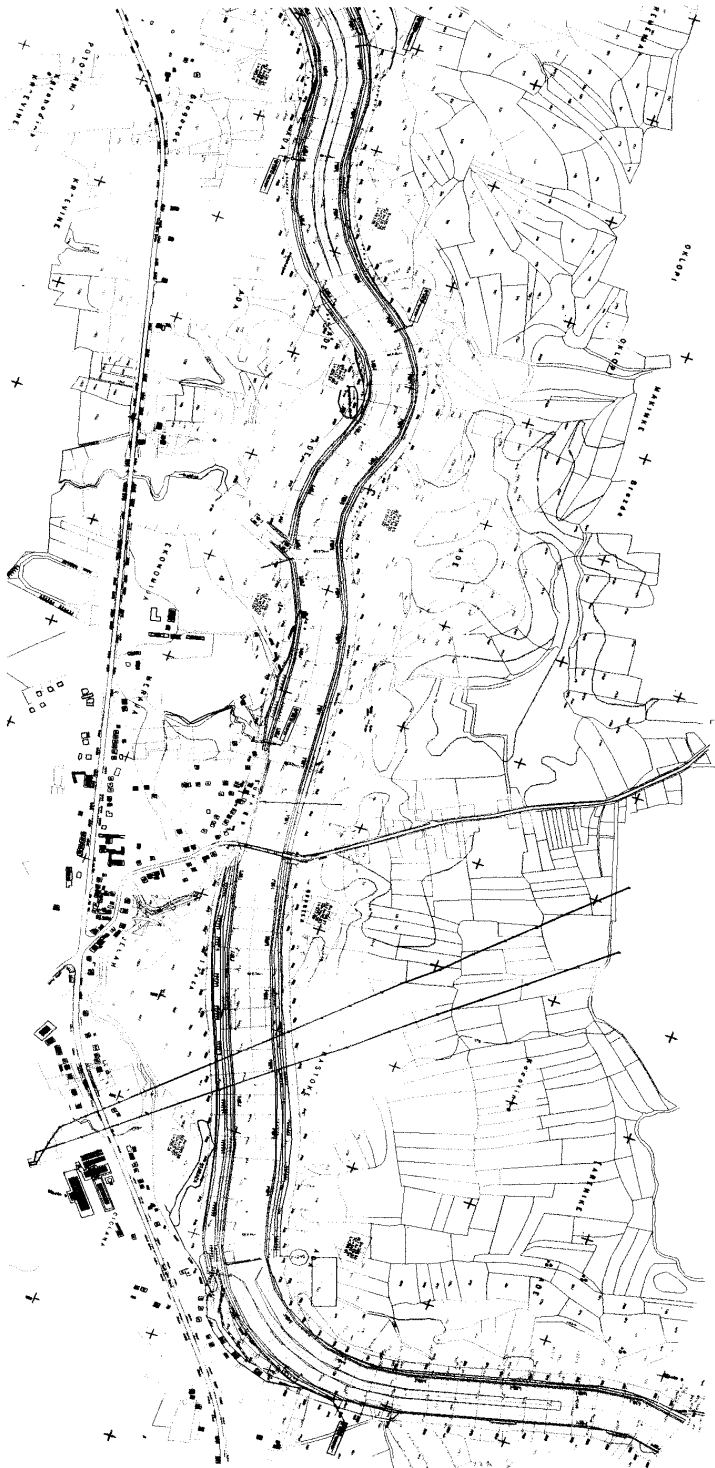

Projektovano stanje Kaloševiči

Projektovano stanje

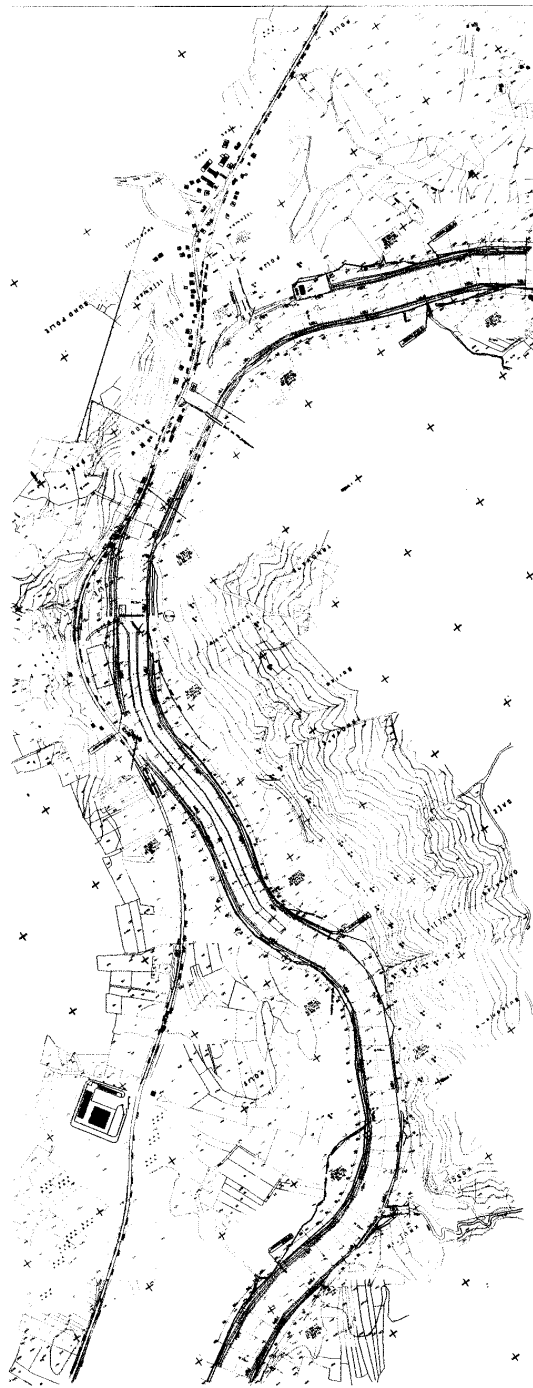

Projektovano stanje

Projektovanje stanje

**Projektovano stanje – najnižvodnija dionica
Matuzići**

ZAKLJUCCI KONFERENCIJE

U Doboju je 21. avgusta 2003. godine održana Druga tematska konferencija sa radnim nazivom **TOLERANCIJOM DO ODRZIVOG RAZVOJA.**

Konferenciju je organizovala NVO "Tolerancijom protiv razlicitosti" - ToPeeR u saradnji sa EKO BiH Zenica, CGSA-Odzak. Opština Doboj, Doboj-Istok, Doboj-jug, Usora, kao I Polotickog resursnog centra pri OSCE-Doboj.

Na Konferenciju su pozvani nacelnici odjeljenja za privredu i odjeljenja za urbanizam iz 13 opština (Doboj, Doboj Jug, Doboj Istok, Usora, Maglaj, Modrica, Teslic, Tesanj, Odzak, Derventa, Petrovo, Brod, Samac), direktori komunalnih preduzeca iz ovih opština, predstavnici nevladinih organizacija, vodne uprave...

Konferencija je održana u dva dijela:

I DIO

Uvodna rijec: JUSUF MAKAREVIC dipl.ing. "ToPeeR"-Doboj

Uvodnicar: VIOLETA JANKOVIC, dipl.ing. visi strucni saradnik za zivotnu sredinu- Vodna uprava za sliv r.Bosna

"Sliv rijeke Bosne"(mogucnosti -stanje-iskoristenost)

Uvodnicar: prof.dr. OMANOVIC, pocasni profesor Univerziteta u Sarajevu, redovni profesor Fakulteta za metalurgiju i materijale u Zenici. predsjednik Eko pokreta BiH Zenica, te predsjednik BeEN A BiH.

"Stanje okoliša u regiji sa fokusom na cistu proizvodnju,,

Uvodnicar: prof. dr. GOLETIC, docent dr. Mašinskog fakulteta u Zenici, šef odsjeka za Ekološko inžinjerstvo pri mašinskom fakultetu.
Clan Upravnog odbora Fondeka-Sarajevo.

"Lokalna Agenda na nivou regije"

Uvodnicar: Alida Covic, Koordinatorica za projekte Fondacije Heinrich Boll- ured u Sarajevu.

"Uloga NVO u razvoju regije "

II dio

U okviru diskusija prezentiran je i Projekat uredjenja korita rijeke Usora od Kalosevica, a ostale diskusije su bile u okviru uvodnih tema.

Cilj ove konferencije je bio da se pokrenu aktivnosti oko stvaranja kontakata sa odredjenim strucnim timovima i pojedincima koji mogu doprinjeti razvoju regije pod motom **"mijenjati sebe, a ostati isti"**

Drugi cilj je uspostavljanje i poboljsanje partnerskih odnosa lokalne uprave, javnog sektora I nevladinih organizacija na prostoru **sliva rijeke Bosne**, radi pokretanja aktivnosti oko **izrade lokalnih I regionalnih strategija razvoja gradova i opština** koji gravitiraju slivu rijeke Bosne.

Zakljucci koje vam dostavljamo su prilog drugom cilju da se formira **Regionalni forum-Grupa** koja bi doprinosila izradi lokalnih i regionalnih strategija razvoja.

Prihvatajuci cinjenicu da je nasa zemlje, Bosna i Hercegovina, jedna od rijetkih zemalja u svijetu koja jos uvijek ima dovoljno pitke vode i da je to nase veliko bogatstvo, koje trebamo cuvati i njegovati.To znaci da je nasa, profesionalna ali i gradjanska obaveza da ucinimo sve da sacuvamo kvalitet vodnih resursa bar na sadasnjem nivou i vremenom ga poboljsamo.

Postojanje NVO sektora je osnova i jedna od strateskih grana postojanja demokratskog društva. Trebamo biti svjesni da se preko noci ne moze napraviti mnogo i da je snaga i istrajnost nesto sto nam treba i na sto moramo racunati. Dobrom organizacijom foruma-grupe i zajednickim radom ostvarice se rezultati sa puno vise smisla.

Predlozena inicijativa je:

1. Napraviti neformalnu-formalnu **Regiopnalnu Reprezentativnu Grupu**-forum, mrezu, organizaciju, "**Tolerancijom do održivog razvoja**".
2. Imenovati **Radno tijelo - Odbor**, koji ce pripremiti model -poslovnik o nacinu rada Reprezentativne regionalne grupe za razvoj regije...
3. Identifikovati prioritetne potrebe kroz neformalne-formalne predstavnike okupljene u reprezentativnim Grupama na nivou opstina za razvoj lokalne zajednice i u saradnji sa lokalnom upravom i Reprezentativnom Regionalnom Grupom-forumom, mrežom, raditi na implementaciji projekata usmjerenih ka rješavanju tih potreba.
4. Utvrditi program regionalnog razvoja, demonstriranjem vrijednosti gradjanskog ucesca u izradi programa., kao dugorocni cilj.
5. Efikasnost i transparentnost rada svih Grupa-foruma, mreza za razvoj zajednice ce se postizati putem javnih sastanaka i koristenja radnih grupa koje okupljaju zainteresovane clanove drustva i ostale subjekte koji nisu clanovi Grupa za razvoj.
6. Regionalna Reprezentativna Grupa -forum, mreza za razvoj podstice komunikaciju, prenos informacija, koordiniranje i zajednicko djelovanje lokalnih zajednica, kako bi se razrijesila ona pitanja koja se najbolje rješavaju putem njihove zajednicke regionalne saradnje.
7. Aktivnosti Regionalne Reprezentativne Grupe-foruma, mreze obuhvataju pružanje pomoci opstinama u izradi stretegija i planova ekonomskog razvoja kako bi se promovisalo partnerstvo izmedju javnog i privatnog sektora na lokalnom I regionalnom nivou.

Uspjeh Konferencije ce biti evidentan ukoliko ucesnici ovog skupa, daju svoju podrsku za formiranje **Regionalne Reprezentativne Grupe-foruma** kroz koju cemo evidentirati potrebu I uskladiti regionalne interese za zadovoljavanje takve potrebe ili potreba.

Podsjećamo ucesnike ove konferencije da vec postoji grupa od partnera koji su organizovali ovu konferenciju i zelimo je prosiriti na ostale opstine u regiji. Prosiriti na druge lokalne uprave, javni komunalni sektor, kao i nevladin sektor.